

Лявон Карповіч: Дзякуй, Амэрыка! Сцэнар дакумэнтальнага тэлефільма.

На экране цытата з Бібліі:

Дыктар. «... быў галодны Я, і вы далі Мне есьці; быў сасьмяглы, і вы напайлі Мяне;
быў падарожны, і вы прынялі Мяне; быў голы, і вы адзелі Мяне; быў хворы, і вы
адведалі Мяне; у цямніцы быў, і вы прыйшлі да Мяне.

Тады праведнікі скажуць Яму ў адказ: “Госпадзе! калі мы бачылі Цябе галоднага і
накармілі? альбо сасьмяглага і напайлі?

калі ж мы бачылі Цябе падарожнага і прынялі? альбо голага і адзелі?

калі ж мы бачылі Цябе хворага, альбо ў цямніцы, і прыйшлі да цябе?”.

І Цар скажа ім у адказ: “праўду кажу вам: як што зрабілі вы гэта аднаму з
братоў Маіх меншых, дык зрабілі Мне».

(Паводле Мацвеева 25:35-41)

Дыктар. Гэта гісторыя найбуйнейшай у XX стагодзьдзі і самай забытай гуманітарнай акцыі, якую пад кіраўніцтвам Гербэрта Гувэра ажыццяўляла Амэрыканская Адміністрацыя Дапамогі ў 1920-1923.¹ Гэта гісторыя трынаццаці амэрыканцаў, якія кармілі галодных, лекавалі хворых, апекаваліся ўцекачамі і сіротамі, перамагаючы супраціў з боку ЧК і камуністычнай улады. Трое з іх знайшлі ў Беларусі сваіх каханых і пабраліся з імі шлюбам. Усе захавалі памяць пра Беларусь пасля вяртаньня дадому ў Злучаныя Штаты Амэрыкі...

Відэа. Гродна. Вуліца Тэльмана. Па вуліцы ідуць людзі розных узростаў. Валеры Мазынскі. Задае пытаньні прахожым. Ці ведаеце вы, як называлася гэтая вуліца перад Другой сьветавой вайной? Калі знойдзецца хто-небудзь, што адкажа: Гербэрта Гувэра, то задаць пытаньне: Хто такі Гербэрт Гувэр? Чаму ў яго гонар была названая вуліца ў Гродне?

Дыктар. 75 гадоў таму адна з вуліц у Гродне насіла імя амэрыканскага інжынэра, а пасля і 31-га прэзыдэнта ЗША – Гербэрта Гувэра. Калі ў 1921 годзе ў савецкай Расеі пачаўся голад, Гувэр, нягледзячы на супраціў бальшавікоў, дамогся права ратаваць

¹ Амэрыканская адміністрацыя дапамогі (АРА) (англ.: American Relief Administration, ARA) — амерыканская арганізацыя, якая дзейнічала ў 1919—1923 гадах.

ахвяры Расеі, Украіне й Беларусі. Гербэрт Гувэр уратаваў ад галоднай сьмерці каля 20 мільёнаў чалавек больш за ўсіх у гісторыі чалавецтва. Подзьвіг Гувэра ня меў прэцэдэнтаў. 1914–1924 гадох пад ягоным кіраўніцтвам разьмеркавана ў Эўропе больш за 33 мільёны 841 тысячу тон дапамогі коштам больш за 5 мільярдаў 234 мільёны даляраў.

Партрэт Гербэрта Гувэра ў 1928

Дыктар. Гарадзенскія дзеці ўваходзілі ў лік дзясяткаў тысяч сірот вайны, у якіх у пэрыяд з 1914 па 1920 гады бацькі загінулі на палях бітваў, ці памерлі ў ваенных шпіталях ад эпідэміяў і голаду. Амэрыканская дапамога ў першую чаргу была скіраваная дзецям. У першы час пастаўкі адзеньня ў Гродне былі абмежаванымі, таму вопратку часта шылі з мяхоў, у якіх звычайна перавозілі амэрыканскую муку.

Відэа. Фота. Дзеці ў вопратцы з мяхоў.

*Дзеці ў Гродне 1919-1920 гг.
(фота з архіву газэты «The New York Times»)*

Гродна вуліца Ёрыцкага дом № 26. У 20-е гады тут працавала лякарня ў рамках амэрыканскай гуманітарнай дапамогі паводле пляну Гувэра (дом № 26 - адзін з найстарэйшых на вуліцы Урыцкага. Пабудаваны ён быў у 1863 годзе. У пачатку XX стагодзьдзя ў ім знаходзілася піўная, уладальнік якой насіў прозьвішча Груша. У 20-я гады вуліца вядомая пад назвай Скарбовая, а ў 1931 годзе ёй далі імя ўраджэнца Гродна, вядомага вучонага, прафэсара Ягелонскага ўнівэрсытэта ў Кракаве Зыгмунта Урублеўскага. У пачатку 1940 года вуліцу назвалі імем Савецкага рэвалюцыйнага і палітычнага дзеяча Урыцкага).

Гродна. Вуліца Ёрыцкага дом № 26

Дыктар. Гарадзкія ўлады вырашылі ў 1922 году перайменаваць вуліцу Іванаўскую ў Гувэра. Вуліца Гувэра ў Гродне праіснавала да верасьня 1940 года. Затым яе перайменавалі ў Тэльмана – у гонар нямецкага камуніста. Час вяртаць назву? У пачатку 1990-х гадоў гарадзенскі гісторык Ігар Трусаў выказаўся за вяртаньне забытай назвы вуліцы.

Яго выказваньні ў сваёй працы «Прыгоды АРА ў Беларусі» публікаваў Аляксандр Лукашук: «Жывуць зараз на нашай зямлі людзі, якіх бы не было, калі б гэты высакародны чалавек Гербэрт Гувэр не спрабаваў накарміць і апрануць галодных людзей у незнаёмай, далёкай, разбуранай вайной краіне. Было б правільна і справядліва калі-небудзь адрадіць вуліцу названую ў яго гонар».

Відэа. Гродна. Вуліца Тэльмана. Па вуліцы ідуць людзі розных узростаў.

Вуліца Гувэра ў 20-е гады.

<https://www.tvgrodno.by/video/tropy-ulitsa-telmana-2-chast-07-09-2018.html>

На тэрыторыі Беларусі, занятай Польшчай

Дыктар. У 1919 годзе арганізацыя, утвораная з ініцыятывы Гувэра – American Relief Administration (Амэрыканская адміністрацыя дапамогі), у скароце АРА, – пачала дапамогу Польшчы. Гувэр накіраваў у Варшаву спэцыяльную місію з мэтай вызначыць характар дапамогі й так арганізаваць яе раздачу, каб не закранаць унутраныя палітычныя праблемы.

Відэа. Карта падзелу Беларусі

*Карыкатура невядомага аўтара: «Далоў ганебны Рыжскі падзел!
Ніхай жыве вольная непадзельная сялянская Беларусь!»*

Чацьверты рэгіён, дзе падарожнічаў пасланец Гувэра – прадстаўнік АРА Ёкер, уяўляў сабой лінію фронту ад пяці да дваццаці пяці міляў шырынёй, ад Дзвінску празь Відзы, Паставы, Мядзел, Сьвір, Смаргонь, Крэва, Багданаў, Вішнева й да Прыпяцкіх балотаў. Там лініі акупаў, дотаў і дзотаў, умацаваньняў з калючага дроту й разьвернутых снарадамі палёў. На гэтую лінію вярталіся тысячы ўцекачоў, каб пачаць жыцьцё бяз даху над галавой, свойскай жывёлы, ежы й вопраткі.

Дыктар. Тактыка царскай арміі падчас першай Сьветавой вайны была наступнай: падчас адступленьня жыхароў вывозілі на ўсход, а вёскі палілі. Тыя, хто не хацеў пакідаць родныя мясціны, хаваліся ў лясох, у зямлянках, дзе й знаходзілі іх супрацоўнікі АРА.

Відэа. Хроніка Першай Сьветавой. Фота з бежанцамі.

Дыктар. У траўні пачаліся рэгулярныя даставы прадуктаў у пункты харчаваньня АРА ў Заходняй Беларусі: мука, рыс, бабы, груца, сьвініна й ялавічына, сухое й згущанае малако, какава, цукар, алей, рыбін тлушч, соль, галеты. Сотні кухняў АРА адчыніліся каля Наваградку, Баранавічаў, Кобрыну, Пружанаў, Нясьвіжу, Ліды, Ваўкавыску, Бераставіцы, Ашмянаў, Багданава, Пінску, Берасьця й Горадні.

Бежанцы каля Баранавічаў у 1915 г. Фота з калекцыі Уладзіміра Багданава

Бежанцы з царства Польскага. Калекцыя Андрэя Няўважнага / Прыватны архіў

Апусьцелыя вёскі падпальвалі казакі.

Палаючая беларуская вёска.

Фотаздымак. Атлас гісторыі Беларусі ад старажытнасці да нашых дзён.

Мінск, 2006. ([1], С. 96

Відэа. Відарысы гарадоў: Наваградку, Баранавічаў, Кобрына, Пружанаў, Нясвіжу, Ліды, Ваўкавыску, Бераставіцы, Ашмянаў, Багданава, Пінску, Берасьця й Горадні.

Чыгунка.Таварны Цягнік

Дыктар. У 1919–1922 АРА даставіла ў Польшчу 9500 таварных вагонаў харчу, было разьмеркавана 95 000 тон ежы, выдадзены 1 000 000 адзінак адзеньня, абутку й бялізны. Агульны кошт дапамогі склаў 65 841 716 даляраў. У 1919–1922 на тэрыторыі Польшчы (з улікам беларускіх і ўкраінскіх земляў) агулам дзейнічала 7650 пунктаў харчаваньня АРА, зь іх больш за 1000 – на тэрыторыі сучаснай Беларусі.) Таксама дастаўлялася мыла й асобна – адзеньне. Было выдадзена 150 тысяч 318 паліто, 133 тысячы 759 пар чаравікаў і 137 тысяч 522 пары панчохаў. Але далей дапамога АРА была спыненая – бальшавікі нанеслі ўдар у адказ, і пачалося імклівае польскае адступленьне. 11 ліпеня чырвоная войска ўзяло Менск, 18-га – Баранавічы, 19 ліпеня Горадню, 23-га – Пінск.

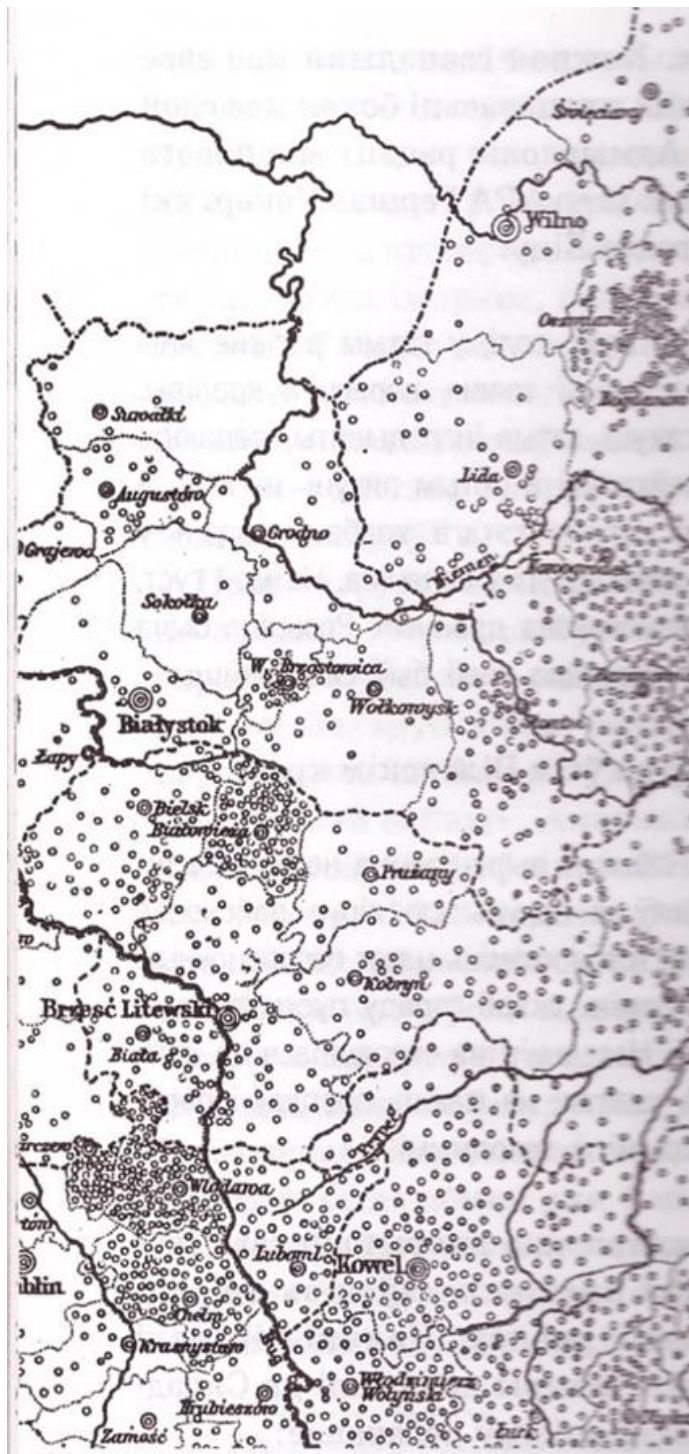
Відэа. Хроніка польска-бальшавіцкай вайны: пачалося імклівае польскае адступленьне

Дыктар. У дзень падзеньня Пінску Гувэр паслаў каблаграму зь Нью-Ёрку ў Эўрапейскі офіс АРА: На мой погляд, калі нашыя людзі мяркуюць, што гэта бясспечна, яны мусяць працягваць працу пунктаў харчаваньня за лініяй, занятай бальшавікамі...

Дзейнасьць АРА ў Заходняй Беларусі аднавілася ў лістападзе, калі была падпісана дамова аб перамір'і. Даставы харчу й адзеньня адразу вярнуліся на даваенны ўзровень, кухні працавалі на поўную моц. Толькі ў Берасьцейска-Пінскім рэгіёне штомесяц адпускалі 50–70 тысяч абедоў для дзяцей і дарослых, пераважна ўцекачоў.

Напачатку 1922 году, калі польская эканоміка выразна пайшла ўгару, апошні кіраўнік АРА ў Польшчы Філіп Болдуін паведаміў польскаму ўраду пра закрыцьцё місіі ў чэрвені.

Унівэрсытэты Кракава, Варшавы, Львова ганаравалі Гувэра званьнем доктара, гарадзкія ўлады называлі пляцы й прысвойвалі званьні ганаровага месьціча, скульптары ляпілі бюсты. Менавіта тады вуліца імя Гербэрта Гувэра зьявілася ў Горадні.

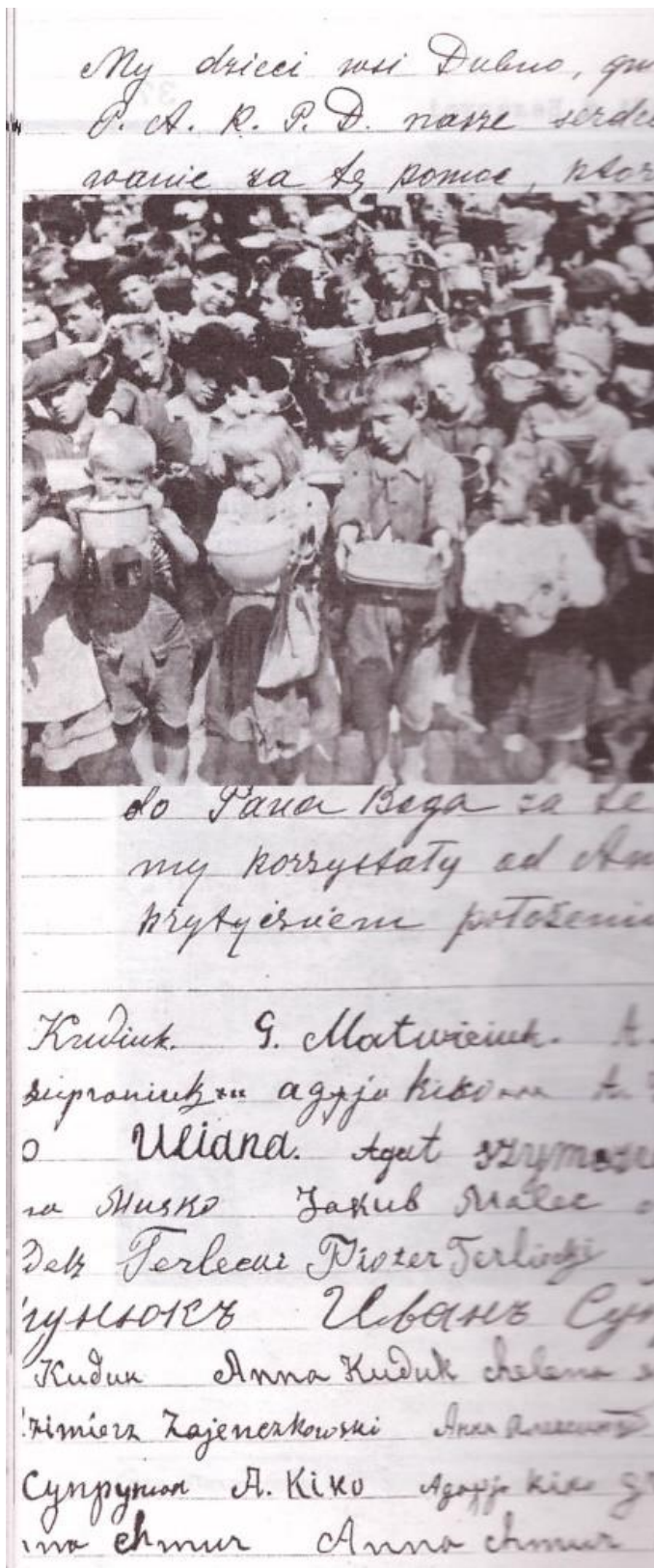
Фрагмент карты пунктаў АРА ў Польшчы ў 1922:
Каля тысячы амэрыканскіх кухань дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі ([1], С.42)

Відра. Фота ўдзячнага ліста. ([1]. ([1], С.18)

Сотні падобных лістоў слалі ўдзячныя дзеці й дарослыя зь Беларусі на адрас АРА.

([1]([1], С.38). Дзеці з міскамі на фоне ўдзячнага пісьма

“My dzieci wsi Dubno...” (Мы дзеці вёскі Дубна...)

Відэа. У падсавецкай Беларусі

Дыктар. Ад 1922 году АРА пачала апэрацыі ў падсавецкай Беларусі – Менску й шасьці паветах, з насельніцтвам менш за 2 мільёны чалавек. Асобныя прадстаўніцтвы АРА былі адкрытыя ў Гомлі й Віцебску, якія тады адміністрацыйна належалі РСФСР. Разам у трох беларускіх акругах АРА жыло каля 7 мільёнаў чалавек. Польскі ўрад пагадзіўся на бясплатны транзыт па тэрыторыі краіны гуманітарных грузаў АРА на мяжу зь Беларускай Савецкай Рэспублікай. 15 тысяч тон збожжа штомесяц дастаўлялася з Гданьскага порту ў Стоўбцы, дзе вузкія эўрапейскія колы мяняліся на шырэйшыя.

Відэа. Чыгуначны раз'езд. Чорныя шпалы ў штабэлі. Стрэлкі. Ліхтары. Па рэйках рухаецца павольна таварны вагон. Колы вагона рытмічна і глуха адлічваюць стыкі на чыгуначных рэйках.

Дыктар. Сярод дакумэнтаў АРА сустракаецца рамантычнае тлумачэньне амэрыканскай дапамогі Беларусі:

Беларусь – самае крывавае поле бітваў, празь якое цягам сямі гадоў прайшлі сем арміяў, – была ня ў стане вытрымаць націску хворых уцекачоў, якім, каб выжыць, патрабаваўся дагляд як за малымі дзецьмі. Магчымасьці Беларусі былі вычарпаныя. Наступіў момант, калі рэспубліка ня вытрымала ціску, і орды польскіх, нямецкіх, габрэйскіх, татарскіх, башкірскіх, кіргіскіх і расейскіх уцекачоў апынуліся ў такім самым стане, як амаль два мільёны мясцовых жыхароў. Яны галадалі, паміралі ад хваробаў, ня мелі вопраткі. Штодня забіраў сотні жыцьцяў голад у Паволжы. На Меншчыне лік ішоў на дзясяткі. Беларусь не хацела дапамогі звонку натхнёная духам продкаў, якія спынілі татараў, што заваявалі ўсю астатнюю імперыю сотні гадоў таму, Беларусь да апошняга моманту адмаўлялася ад замежнай дапамогі. Толькі калі ўлада пераканалася, што краіна ня ў стане сама даць рады наплыву ўцекачоў, быў дадзены дазвол прыйсьці на дапамогу арганізацыі, што рэпрэзэнтавала нацыю з-за акіяну. Насамрэч урад у Менску да гэтага рашэньня не спрычыніўся. А ў Гомлі й Віцебску бальшавіцкае начальства ўсімі спосабамі спрабавала пазбавіцца амэрыканцаў.

Відэа. Менск. Вакзал. Сучасны і на старых фатаздымках таго часу. З вагону выходзіць Доналд Эгбэрт Гардзі

Дыктар. Сьнежным ранкам 8 студзеня 1922 году на пэрон менскага вакзалу з прыступак салён-вагону ступіў Доналд Эгбэрт Гардзі – вэтэран АРА, які меў багаты досьвед гуманітарнае працы ў розных краінах Эўропы.

У першы дзень па прыездзе амэрыканцы адправіліся шукаць месца для начлегу. Вольныя пакоі знайшліся ў гатэлі на вуліцы Савецкай, які зьмяніў гаспадара, але захаваў свой дасавецкі назоў «Парыж». Гатэль на 26 нумароў. Цяпер тут, на рагу пр. Ф.Скарыны й вул. Энгельса, будынак, побач зь якім месціцца Малая сцэна тэатру імя Янкі Купалы. Гатэль «Парыж» летам 1922 пераймянуюць на «Савецкі»... ([1],[1], С.36).

Гатэль «Парыж» на старым фота. Рог пр. Ф.Скарыны (цяпер пр. Незалежнасьці) й вул. Энгельса, будынак былога гатэлю «Парыж».

Дыктар. Вокны сталічнага гатэлю «Парыж», дзе пасяліліся амэрыканцы, выходзілі на Гарадзкі сад, былы Аляксандраўскі сквэр, у цэнтры якога месціўся першы ў Менску фантан, а побач стаяў будынак тэатру. На зіму скульптура «Амур і лебедзь» была забітая дошкамі, але тэатар працаваў. Ад «Парыжу» да другога Дому саветаў, дзе на рагу Магазыннай і Губэрнатарскай (цяпер рог вул. Кірава й Леніна) месцілася кантора АРА (Губэрнатарская, 23). З 1919 вуліца афіцыйна мела іншую назву – Карла Маркса, з 1922 – Ленінская. Але ў дакумэнтах АРА яна праходзіць як Губэрнатарская, 45), было пяць хвілін пешкі. Аднак амэрыканцы былі незадаволеныя – рэч была не ў адлегласьці.

Амэрыканцаў пасялілі на апошнім паверсе. Ліфта не было, тэлефон адсутнічаў, у нумарах не было рукамынікаў. Гарачая вада зьнікла разам зь мінулай уладай, пры новай зьнікала й халодная. Як пісаў праз два месяцы адзін з амэрыканцаў лекар Ралф Герц: **(гаворыць лекар Ралф Герц)** “Мы жывём у гатэлі, заражаным пацукамі й паразытамі, дзе няма практычна ніякіх санітарных прыстасаваньняў, ані дзе памыцца, ані водаправоднай вады на нашым паверсе, і нам даводзіцца самім гатаваць сабе ежу ў сваіх пакоях на невялікім прымусе”.

Відэа. ([1], ([1], с.144). *Офіс АРА. Аўтамабіль. Менск. Рог вул. Магазыннай і Губэрнатарскай, (цяпер Кірава й Карла Маркса)*

Дыктар. Амэрыканцы ня ведалі, што правядуць у «Парыжы» яшчэ ня тыдзень і ня два, а агулам дзесяць месяцаў. «Парыж» стане ня толькі жыллом, але й першым офісам, і складам. Што сюды яны прывядуць менскіх дзяўчат, зь якімі ажэняцца. Што іхныя рэчы будуць ператрэсеныя «невядомымі», якія пакінуць грошы, але зьнясуць запісы й фатаздымкі. Ніхто – ані абслуга ў гатэлі, ані камісары ва ўрадзе, ані чэкісты, ані самі амэрыканцы – ня ведаў, што пачатая справа стане самай буйной дабрачыннай акцыяй у Беларусі ў XX стагодзьдзі.

І самай забытай.

Відэа. *Вакзал, прыбываючы цягнік.
Фота Прэзыдэнта Беларускай Рэспублікі сп. Чарвякова.*

Чыгуначныя склады Менска 30-х гадоў

Доналд Эгбэрт Гардзі: *Мы прыбылі ў Менск на спецыяльным цягніку з 12 вагонаў раніцай у аўторак. Наступнай раніцай мы выставілі свае паўнамоцтвы Прэзыдэнту Беларускай Рэспублікі сп. Чарвякову. Сп. Чарвякову не паведамілі па савецкіх каналах пра місію АРА ў Беларусі. Ён даў выразна зразумець, што ён ня можа нічога канкрэтнага зрабіць у справе складоў, офісаў, жылля й г.д., пакуль не атрымае афіцыйную інфармацыю з Масквы. На другі дзень былі разладаваныя адзінаццаць вагонаў з гуманітарнай дапамогай, мяхі з прадуктамі даставілі ў чыгуначны склад для часовага захоўвання. З транспартам было лягчэй – у адным з вагонаў прыбыў свой грузавік. Араўцы адразу пачалі шукаць пастаянны склад. У Менску падчас розных нямецкіх і польскіх акупацыяў 30% усіх будынкаў было разбурана, у тым ліку 90% складавых памяшканняў. Пагодзімся на любое, што знойдзем.*

Дыктар. Толькі праз тыдзень пасля прыезду Доналд Гардзі здолеў напісаць першую справаздачу ў штаб-кватэру АРА ў Маскве:

Доналд Эгбэрт Гардзі: *Мінула два тыдні пасля прыезду, аднак Прэзыдэнт Беларусі так і не атрымаў ніякага тлумачэння з Масквы.*

Відэа: Масква. Крэмль

Дыктар. АРА спрабавала пачаць апэрацыі ў Беларусі яшчэ ў 1921 годзе. Цэнтральныя камуністычныя ўлады выступілі супраць. Масква адхіліла амэрыканскі плян неадкладна пачаць харчаваньне дзяцей, хворых і ўцекачоў у Беларусі. Беларусь ад пачатку голаду ў Паволжы разглядалася выключна як рэспубліка-донар. На загад «цэнтру» мясцовае начальства хутка арганізавала абавязковы збор сродкаў: рабочыя мусілі адлічваць частку заробку, працаваць на суботніках і нядзельніках, з прыватнікаў збіралі грашовыя ахвяраваньні, збожжа, муку, гародніну, ад сьвятароў патрабавалі здачы царкоўных каштоўнасьцяў і праводзілі канфіскацыі. Паводле афіцыйных справаздачаў, ад саўгасаў шасьці паветаў Беларусі ў 1921–1922 гадох адправілі ў Расею 960 тон харчу і 120 тон насеньня, а начальства Віцебскай і Гомельскай губэрняў рапартавала аб адпраўцы 25 тысяч тон насеннага збожжа. Адначасна ў Беларусь прыбыло каля 13 тысяч дзяцей з Паволжа.

Відэа. Хроніка збору збожжа па вёсках Беларусі. Фота ўцекачоў.

Дыктар. Гуманітарная дапамога першыя месяцы была амаль немагчымая. Улады ў Маскве неахвотна дазволілі АРА пачаць працу ў Беларусі, але абмежавалі яе выдачай індыўідуальных пасылак, аплачаных за мяжой.

Любы амэрыканец у ЗША, які меў сваякоў у Беларусі, мог паслаць ім харчовую пасылку за 10 даляраў. АРА абавязвалася скамплектаваць пасылку са сваіх гуртовых складоў на месцах і даставіць адрасату.

Відэа. ([1], ([1], с.206).

*Рэклама па-амэрыканску: скарот АРА змешчаны ў абвешчаны пяць разоў.
Папулярызацыя брэнду на дзесяцігодзьдзі раней за зьяўленьне гэтага Тэрміну ([1],
([1], с.222).*

Першая партыя пасылак. Паведамленьне ў Газэце.

Дыктар. Пры плянаваньні пасылчай праграмы амэрыканцы вызначылі найбольш верагодныя пункты, куды пойдучь пасылкі й дзе трэба прадугледзець адпаведны персанал. Першымі ў сьпісе АРА стаялі тры гарады – Менск, Гомель і Віцебск. 16 студзеня 1922, праз тыдзень пасля прыезду АРА ў Менск, былі выдадзеныя першыя дваццаць харчовых пасылак.

Відэа. ([1], ([1], с.93). Так выглядала стандартная пасылка АРА, якая важыла больш за паўцэнтнэра. Плюс тара!

([1]. ([1], С.174). Адгрузка пасылак

Дыктар. У студзені 1922 на чорным рынку ў Менску 1 даляр каштаваў 300 000 рублёў, у лютым – 400 000, у сакавіку – 1 600 000, у красавіку – 2 800 000, у траўні – 4 000 000. Пасылка АРА каштавала 15 рублёў 40 капеек золатам. У набор уваходзілі 54 фунты пшанічнай мукі, 27 – рысу, 11 – цукру, 10 – тлушчу, 3 – гарбаты, 20 бляшанак малака.

Больш за тысячу паштовак-замоваў штотыдня прымалі ў менскай канторы АРА на працягу ўсяго 1922 году. Араўская пасылка, паводле ацэнак, дапамагала выжыць сям’і зь пяці чалавек цягам тыдня. Адначасова гэтыя людзі не забіралі рэсурсы ад іншых, і такім чынам адна пасылка дапамагала дзесяці чалавекам. Каб запабегчы спекуляцыі, на адно імя прымалася ня больш за пяць пасылак.

Дыктар. Напачатку лістапада кіраўнік Менскай акругі звярнуўся да свайго начальства з просьбай: 165 прафэсараў і выкладчыкаў універсітэту й інстытутаў церпяць вялікую нястачу. Неабходна аказаць ім дапамогу да вясны. Ці магла б АРА выдаваць 165 пасылак штомесяц гэтым выкладчыкам цягам чатырох месяцаў? Гэта дало б магчымасць інстытутам Беларусі працаваць бесперапынна да наступнага красавіка.

Відэа. ([1], с.101).

*Амэрыканскі ўнёсак у беларускую культуру й навуку –
у сьпісе больш за сто прозьвішчаў*

Відэа. Партрэты: паэты й пісьменьнікі Іван Луцэвіч (Янка Купала), Канстанцін Міцкевіч (Якуб Колас), Самуіл Плаўнік (Зьмітрок Бядуля), Зьміцер Жылуновіч (Цішка Гартны), мовазнаўцы Мікалай Байкоў, Сьцяпан Некрашэвіч, Язэп Лёсік, гісторыкі Ўладзімер Пічэта, Усевалад Ігнатоўскі, географ Аркадзь Смоліч, з галіны тэатру – Уладзіслаў Галубок, Фларыян Ждановіч, Лідзія Ржэцкая

Дыктар. Неўзабаве ў АРА былі перададзеныя сьпісы навукоўцаў, выкладчыкаў, дзеячаў культуры. На сьпісе – рэзалюцыя: выдаць 100 пасылак.

Дыктар. Галоўным лекарам для Менскай, а таксама Віцебскай і Гомельскай акругаў АРА з агульным насельніцтвам каля 7 мільёнаў чалавек быў прызначаны Ралф Герц. У Віцебскай акрузе налічвалася 50 шпітальёў, 44 амбуляторыі й 92 дзіцячых дамоў. На Гомельшчыне – 75 шпітальёў, 54 амбуляторыі й 126 дзіцячых дамоў. У Менскай акрузе дзейнічалі 49 шпітальёў, больш за сотню дзіцячых дамоў. Паўсюль не ставала пэрсаналу, лекарам не плацілі, шпіталі былі перапоўненыя, бракавала мэдыкамэнтаў, інструмэнтаў, бялізны.

Відэа. ([1], ([1], с.108). Мэдычны аддзел: адсюль было разьмеркавана 484 тоны лекаў,

матэрыялаў, абсталяваньня для шпіталяў і дзіцячых дамоў Беларусі

Дыктар. Напачатку красавіка Герц замовіў праз штаб-кватэру некалькі вагонаў мыла й тлушчу пячонкі траскі. Паводле ацэнкі Герца, у адной толькі Гомельскай акрузе мелі пільную патрэбу ў рыбным тлушчы шэсьць з паловай тысяч дзяцей. Санітарны стан і здароўе дзяцей у прытулках на Меншчыне й Віцебшчыне былі ня лепшыя.

Відэа. ([1], с.130).

Ідзе адгрузка прадуктаў – біндзюжнік даставіць амэрыканскі падарунак у дзіцячы дом ці шпіталь

Дыктар. У Менск, Віцебск, Гомель ішлі мэдычныя матэрыялы з ЗША. Камплекты ўключалі 377 розных лекавых прэпаратаў, 15 гатункаў дэзынфэктантаў, 11 розных вакцынаў, 133 тыпы лябараторных матэрыялаў, 627 найменьняў хірургічных

інструмэнтаў і шпітальнага рыштунку. Многія зь іх былі спэцыфічна амэрыканскія й патрабавалі кампэтэнтнага інструктажу перад выкарыстаньнем; шмат што, як тоны хляраформу й борнай кіслаты, вакцыны ад вятранкі й тыфусу, уяўлялі небясьпеку ў недасьведчаных руках. Лекар Ралф Герц, завалены велізарным аб'ёмам працы, у распачы слаў у мэдычны аддзел АРА просьбы аб дапамозе. З 49 шпіталяў у Менскай акрузе пяць цалкам працавалі на амэрыканскіх пастаўках, а 20 клінік і шпіталяў задавальнялі 90% сваіх патрэбаў са складу АРА. 113 дзіцячых дамоў і садкоў атрымлівалі амэрыканскія мэдычныя матэрыялы й мэдыкамэнты. Герц клапаціўся й пра мэдыкаў – хадайнічаў аб выдачы ім пасылак, адзеньня; з надыходам халадоў яму ўдалося здабыць для іх 500 коўдраў.

Відэа. ([1], с.127).

Склад АРА ў Менску – у скрынках гарбата, малако, тлушч

([1], с.168). Кухня АРА ў Менску: інспэктары пільна сачылі за чысьцінёй і парадкам

Дыктар. У траўні кухні АРА ў Менску выдалі 59 тысяч 520 абёдаў дзецям і іхным маці, у чэрвені – 45 тысяч 407. Адначасна ў Менск прыйшлі вагоны з адзеньнем: паліто, чаравікі, панчохі. Менская кантора АРА складалася з шасьці аддзелаў: харчовых даставаў, бухгалтэрыі харчовых даставаў, аддзелу замоваў, аддзелу фінансаў і маёмасьці, аддзелу складоў і мэдычнага аддзелу. У якасьці адзінага

станоўчага прыкладу ўрадавай дапамогі Гардзі здолеў назваць наяўнасьць складоў – АРА мела ў сваім распараджэньні два складавыя памяшканьні, паковачную й даставачную станцыі.

Відэа. 2 мільёны ўцекачоў.

Бежанцы

Дыктар. Пастанова Гувэра пашырыць дапамогу на Беларусь была выкліканая ня засухай, паморкам ці неўраджаем – у параўнаньні з катастрофай у Расеі мясцовае насельніцтва не галадала. Але Беларусь становілася месцам вяртаньня й небывалай канцэнтрацыі ўцекачоў. 1 чэрвеня 1922 адкрыўся канцэнтрацыйны лягер для ўцекачоў Козырава. За пяць кілямэтраў ад Менску па гомельскай чыгунцы на тэрыторыі 6 гектараў за калючым дротам месьціліся 15 казармаў і вайсковых складоў.

Відэа. ([1], с.73).Козырава, лягер уцекачоў ад голаду: самае страшнае пакуль засталося ззаду

Дыктар. На архіўным фатаздымку – некалькі дзясяткаў людзей пад голым небам на фоне баракаў, апранутыя хто як, – старыя, дзеці, жанчыны, барадатыя мужыкі. Здымак зроблены ў найбольшым у сьвеце на той момант, як пісалі газэты, канцэнтрацыйным лягерам ўцекачоў Козырава.

Бежанцы на чыгуначнай станцыі

Відэа. Козырава – пасёлак на паўднёвай ускраіне Менску. Цяпер гэта раён вул. Вільямса й Фізкультурнага завулка з аднаго боку чыгункі ды вул. Гоголеўскай (раней Козыраўская) з другога. Захаваліся старыя Козыраўскія могілкі.

Дыктар. Праз Козырава прайшлі тысячы людзей, якіх трэба было карміць, лячыць, мыць, апранаць. Да адкрыцця лягеру людзі, якія мусілі чакаць на свае цягнікі, самі шукалі жылло, начавалі ля станцыі, у паўразбураных дамох. Празь месяц пасля прыезду ў Менск, у лютым 1922, кіраўнік акругі АРА Доналд Гардзі наведваў такі дом:

Кіраўнік акругі АРА Доналд Гардзі: Паветра затхлае, і празь некалькі хвілінаў цягне на ваніты й чалавек млее. У пакоі безь сьвятла й абагрэву месціцца ад 30 да 40 чалавек, бязь ежы й вопраткі, тамсама хворыя на тыфу. Зімой не было часу хаваць памерлых, і трупы проста кідалі ў пустыя вагоны ці пустыя будынкі ля станцыі. Адноўчы я налічыў 150 трупаў, наваленых адзін на аднаго, як мяхі.

Дыктар. Беларускаю эвакуацыйную камісію (Белэвак), якая займалася ўцекачамі, узначальваў будучы куратар АРА Мар’ян Стакоўскі. Ад студзеня 1921 па красавік 1922, паводле звестак камісіі, празь менскі вакзал прайшлі 251 тысяча 734 ўцекачы.

Амаль для кожнага трэцяга Менск быў канцавой станцыяй. Далей, да родных вёсак пад Лагойск ці Мар'іну Горку, яны дабіраліся самастойна. Рэшту ўцекачоў трэба было перапраўляць у Негарэлае (вёска і чыгуначная станцыя Негарэлае ў Койданаўскім, цяпер Дзяржынскім, раёне. 50 км ад Менску) і далей у Польшчу. Яны праводзілі ў Менску ў сярэднім каля дзесяці дзён. Дапамогі ад цэнтральнага ўраду Беларусі не атрымала.

Відэа. Пункт рэпатрыяцыі ўцекачоў: Негарэлае ў Беларусі

Бежанцы. Голад, холад, хваробы, вошы...

Дыктар. Чыгунка не спраўлялася зь людзкой плыньню. У адной са справаздачаў падаецца тыповая вакзальная сцэна: ...Шчыльная маса бруднага рызьзя, у якой там і тут відаць схуднелыя голыя рукі, твары зь пячаткай сьмерці. У паветры атрутны смурод. Прайсці немагчыма. Заля чаканьня, калідоры, кожны сантымэтар густа занятыя людзьмі, якія ляжаць, сядзяць скурчаныя ў самых неверагодных позах. Калі прыгледзецца, дык відаць, што сьмярдзючыя лахманы кішаць вошамі. Хворыя на тыфус курчацца і трасуцца ў ліхаманцы разам зь дзецьмі. Немаўляты страцілі галасы і болей ня могуць плакаць...

Відэа. Хроніка бежанства.

Дыктар. Польскі надзвычайны камісар у справе рэпатрыяцыі Ўладыслаў Грабскі падаў наступны пратакол пра ўмовы вяртаньня:

Транспарт з Казані быў у дарозе 90 дзён. Адлегласць да польскае мяжы складае 1739 км. Цягнік праходзіў 19,33 км за 24 гадзіны, альбо з хуткасцю 0,8 км у гадзіну. Калі б уцякач вяртаўся пешкі і ішоў толькі 6 гадзінаў у дзень з хуткасцю 4 км у гадзіну, ён бы прайшоў увесь шлях на 17,5 дня хутчэй, чым на цягніку. У цягніку было 1948 чалавек, зь якіх толькі 649 дабраліся да мяжы. Астатнія 1299 памерлі ў дарозе. Сьмяротнасьць перавышала 14 чалавек у дзень, памираў адзін чалавек кожныя 1 гадзіну 40 хвілінаў. Падчас падарожжа праз Расею ўцекачы атрымлівалі ў сярэднім

153 грамы хлеба штодня, яны таксама мусілі самі нарыхтоўваць паліва. Паводле дакумэнтаў АРА, у Менску зьнялі зь цягнікоў каля 2 тысяч трупам. Перад Беларуссю цягнікі таксама правяраліся, і значная частка памерлых ужо была зьнятая альбо выкінутая з вагонаў на дарозе проста пад адхон. Але ня ўсе.

Кіраўнік Менскай акругі пісаў: Мёртвыя даяжджалі да самай мяжы, і ў ваколіцах Негарэлага можна пабачыць магілы, якія сьведчаць пра найвялікшае няшчасьце ў нашай гісторыі. Гэтыя пагоркі нагадваюць мясціны самых жорсткіх бітваў. Гэтак сама выглядалі ваколіцы Вязьмы, Смаленску й Воршы.

Відэа. 153 грамы хлеба

Дыктар. У нью-ёрскім гатэлі «Камандор» рыхтавалі банкет на тысячу гасьцей. Запрошаныя былі банкіры, уладальнікі й дырэктары кампаніяў, найбагацейшыя амэрыканцы, якія былі ў стане заплаціць заяўлены кошт абеду – 1000 даляраў. Дам у вечаровых туалетах і джэнтэльмэнаў у смокінгах чакалі драўляныя сталы без абрусаў, цмяна паблісквалі бляшаныя міскі й цыновыя лыжкі, не было сурвэтак. Напачатку падалі бульбу, затым – рыс, прыгатаваны на вадзе, і кубачак какавы. У цэнтры залі на велізарным сталі стаяла пустое крэсла – сымбаль адсутнага гаспадара імпрэзы, галоднага эўрапейскага дзіцяці. Як знак дабрачыннасьці, гарэла сьвечка, якая не дазваляе згаснуць жыццям самых безабаронных ахвяраў вайны.

Відэа. Хроніка. Баль. Выкшталцоная публіка... У цэнтры залі на велізарным сталі стаяла пустое крэсла – сымбаль адсутнага гаспадара імпрэзы, галоднага эўрапейскага дзіцяці.

Дыктар. Гербэрт Гувэр сабраў на той вечарыне 1 мільён даляраў.

Відэа. ([1], с.77). Сьмерць вошам! Перад будынкам – перасоўная вошабойка для абавязковай санітарнай апрацоўкі адзеньня ўцекачоў

([1], с.85). Стэцыянарная дэзынфекцыйная камэра, куды складвалі завашыўленыя рэчы й пад ціскам запускалі фармальдэгідны газ

([1], с.86). Усіх уцекачоў перад адпраўкай у спальны барак накіроўвалі ў лазьню – гэта была першая магчымасьць памыцца цалкам пасля некалькіх месяцаў дарогі

Дыктар. Ралф Герц апісваў стан мэдыцынскага абслугоўваньня.

Гаворыць лекар Ралф Герц: Як увайдзеш, адразу справа месціцца шпіталь. У ім чатыры аддзяленьні, кожнае на 25 ложкаў. У адным канцы прыёмны пакой – тут запаўняюць паперы пацыента. Затым яго голяць і стрыгуць, мыюць і адпраўляюць у аддзяленьне. З другога боку – выпіска, таксама абсталяваная для памыўкі. Мы прапануем цалкам укамплектаваць яго матэрыяламі АРА й наблізіць, наколькі магчыма, да амэрыканскага шпіталю, улучна з пафарбаванымі на бела сьценамі.

Найбольш патрабуюцца цяпер ложка, а таксама не пашкодзяць пераносныя стэрылізатары, эмалевыя сталы й г.д.

Відэа. ([1], с.254). Жаночы сымбаль Злучаных Штатаў (мужчынскі - дзядзька Сэм), у гонар адкрывальніка Амэрыкі Хрыстафора Калюмба.

«Дар Американского народа», «АРА». І збоку подпіс па-ангельску: «Herbert Hoover, Chairman». Плякаты былі вывешаныя ў кожнай араўскай кухні й на кожным складзе – і бянтэжылі нават адукаваных наведнікаў.

Дыктар. У трох вялікіх казармах былі ўсталяваныя двухпавярховыя нары, яшчэ ў пяці будынках уцекачы клаліся на падлогу. Асобна размяшчалася дэзынфекцыйная камэра. Уцекачы праводзілі ў Козыраве каля тыдня. Тут упершыню за некалькі месяцаў яны маглі схадзіць у лазню й пазбыцца вошай. АРА пастаўляла ў Козырава мэдыкамэнты, а таксама замовіла й прывезла французскую паравую машыну для дэзынфекцыі, яшчэ пяць такіх машынаў былі пастаўленыя на памежныя пераходы. Раней у Козыраве стаяла японская камэра, якая апрацоўвала адзеньне фармальдэгідным газам, небясьпечным для пэрсаналу. Доналд Гардзі замовіў для Козырава таксама 1000 прасьцінаў, 150 электралямпачак ды іншыя неабходны рыштунак, які было не знайсці ў Менску. Кожны ўцякач штодня атрымліваў адзін араўскі рацыён. Аднак часам нагрузка на менскую АРА ўзрастала шматкроць. У Козыраве знаходзілася каля 7 тысяч уцекачоў, штодня 30–35 чалавек звальваў тыф ([1], с. Разам з эвакуацыйнымі камітэтамі АРА праводзіла вакцинацыю. Усе ўцекачы, якія чакалі рэпатрыяцыі, атрымлівалі прышчэпкі ад тыфусу, халеры, вятранкі, другаснага тыфусу, праводзілася таксама вакцинацыя мясцовага

насельніцтва. У Менскай, Віцебскай і Гомельскай акругах прышчэпкі атрымалі каля 1 мільёна чалавек.

Відэа. ([1], с.217).

Уцекачы накормлены, надвор'е добрае, амэрыканцы прывезьлі баксэрскія пальчаткі – матч на прыз АРА пачаўся

Дыктар. На польскім баку пасажыраў з таварных вагонаў накіроўвалі ў канцэнтрацыйныя лягеры, дзе яны праходзілі карантын. Аднак і пасля карантыну часам даводзілася чакаць некалькі дзён на вакзале. У Баранавіцкім лягеры на 800 хворых было чатыры лекарскія; на адным ложку спалі двое-трое дзяцей. З харчаваньнем было лепш: у пунктах перасячэньня мяжы і ў лягерах былі адкрытыя кухні АРА. Усяго дзейнічала 1849 агульных кухняў і 210 кухняў у дзіцячых дамах, школах, шпіталях.

Відэа. ([1], с.163). Дзеці ўцекачоў з Волгі перад вяртаньнем дадому зь Менску: твары пакругелі, але ўсьмешак няма – ці то ад'яжджаць ня хочацца, ці то фатограф строгі

Дыктар. Козырава мела агульнаэўрапейскае значэнне: Харчаваньне, а таксама дэзынфекцыя ад вошай, шпіталізацыя й агульная санітарная апрацоўка, якую ажыццяўляў мэдычны аддзел АРА, рабілі жыццё ўцекачоў крыху менш жahlівым ды абаранілі й Польшчу, і Беларусь ад эпідэміі тыфусу. Так завяршае разьдзел, прысьвечаны працы АРА ў Беларусі, Гаралд Фішэр у сваёй кнізе «Голад у савецкай Расеі, 1919–1923», выдадзенай у Нью-Ёрку ў 1927 годзе.

Відэа. Менск. Захар’еўскі завулак дом №3 (Цяпер гэта пешаходны пераход пад аркай каля кнігарні «Падпісныя выданьні» ад пр. Ф.Скарыны (Незалежнасьці) да вул. К.Маркса.)

Дыктар. А 5-й вечара ў пятніцу 20 кастрычніка 1922 у памяшканьні менскай канторы АРА пачынаўся банкет. Былі запрошаныя наркам асьветы Ігнатоўскі, наркам аховы здароўя Яфэ, наркам сацзабесьпячэньня Мар’ясін, старшыня гарвыканкаму Гетнэр, прадстаўнікі іншых установаў, якія атрымлівалі дапамогу. Для банкету было дзье нагоды. Першая сьвяточная – улады нарэшце знайшлі новы будынак для амэрыканскага пэрсаналу ў цэнтры, недалёка ад вакзалу ў Захар’еўскім завулку ў доме №3 (Цяпер гэта пешаходны пераход пад аркай каля кнігарні «Падпісныя выданьні» ад пр. Ф.Скарыны (Незалежнасьці) да вул. К.Маркса..) Другая – ад’езд Гардзі. На замену прыбыў Ўілабі.

Відэа. ([1], с.138).

*Запросіны на разьвітальную вечарыну першага кіраўніка Менскай акругі АРА
Доналда Гардзі падпісаў ужо яго пераемнік Чарлз Ўілабі*

Дыктар. Пасьля афіцыйнае часткі араўцы й некаторыя госьці пайшлі на Захар’еўскі завулак, у новы, яшчэ незаселены дом для амэрыканскага пэрсаналу, дзе праводзіны працягваліся. Тое, што адбывалася ў разьвітальны пятнічны вечар у былым «Парыжы», а тады гатэлі «Савецкі», новы кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ўілабі падрабязна апісаў у панядзелак.

Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёілабі: “У пакоях сп. Гардзі й лекара Герца быў зроблены ператрус. Вісячы замок на дзвярох пакою Гардзі быў сарваны, унутраны замок зламаны. Замок на дзвярох Герца таксама быў зламаны. Таямнічыя рабаўнікі паводзілі сябе дзіўнавата. У пакоі Гардзі ўзломнікі абишукалі гарнітуры й выцягнулі запасныя ключы, але пакінулі ў кішэні 200 даляраў. Не хапіла ключа да аднаго чамадана; ён быў узламаны. У адным з чамаданаў дыямэнты на суму каля 500 даляраў былі адкінутыя ўбок, але ўзяты нататнік. Зь дзёньніка Гардзі пра ягоную працу ў Менску вырваная частка аркушаў. Зьніклі: некалькі лістоў, камандзіровачныя пасьведчаньні, канвэрт з польскім адрасам, састарэлы польскі нашпарт, асабістая цыдулка ад спадара Кўіна, ліст у справе ягонага ад’езду й г.д. Таксама прапалі пара запінак, заколак для кашуляў і рэвальвэр. Быў ня толькі ператрэсены ўвесь багаж, але й зьнятая насаўка з матраца:

У пакоі доктара Герца ўзломнікі знайшлі ключ ад чамадана, адамкнулі й забралі ўсе яго працоўныя паперы за выняткам мэдычнай справаздачы. Зьніклі: фотаапарат «Кодак» з праяўленымі й непраяўленымі стужкамі, 415 даляраў ды іншая замежная валюта”.

Відэа. ([1], с.44). Унікальнае амэрыканска-савецкае пасьведчаньне захоўваюць дзеці Джорджа Шрэма ў Амэрыцы.

Тэкст левай старонкі напісаны й даволі каструбавата перакладзены амэрыканцамі. Шрэма расьпісаўся на сваім фота, дакумэнт двойчы засьведчаны падпісам кіраўніка Маскоўскай штаб-кватэры АРА палкоўніка Гаскела, пячаткамі АРА й Последгола.

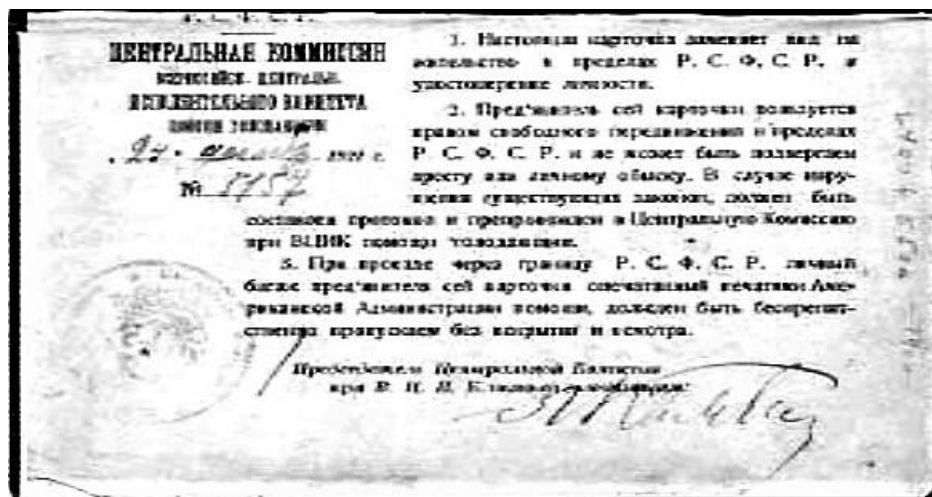

Відэа. ([1], с.45). Гарантыі амэрыканцам былі абумоўленыя Рыскім пагадненнем і давалі фактычна дыпламатычную недатыкальнасць. Аднак падпіс члена Палітбюро, кіраўніка Последгола Льва Каменева не ўратаваў Шрэмэла і іншых амэрыканцаў ад ператрусаў на мытных і канфіскацыі маёмасці, затрыманьняў і перашкодаў у працы

Дыктар. Так разьвітаўся Менск зь першым кіраўніком акругі АРА ў Беларусі Доналдам Гардзі.

Відэа. Загад ГПУ «Аб бягучым моманце й задачах органаў ГПУ па барацьбе з контрарэвалюцыяй» ад 10 сакавіка 1922 ставіў наступныя задачы:

«Органы ГПУ тых раёнаў, дзе працуе АРА, павінны асабліваю ўвагу зьвярнуць на яе дзейнасьць, выяўляючы шпіянаж, сувязі з контрарэвалюцыйнымі групамі, гуртаваньне белазвардзейскіх элемэнтаў, высмоктваньне золата й каштоўнасьцяў, а таксама ўсе тыя факты, нават з прыватнага жыцьця асобных дзеячаў АРА, якія маглі б у патрэбны момант служыць матэрыялам дыскрэдытацыі для адпаведных паліткампаніяў».

Дыктар. Калі супрацоўніца АРА Кацярына Румянцава разам з прадстаўніком гарана наведла дзіцячы дом у Антопалі, то ўбачыла наступнае...

Гаворыць супрацоўніца АРА Кацярына Румянцава: *Каля 25 дзяцей былі зусім голыя, старыя падраныя пінжакі замяняў усю вопратку. Рэшта ў брудных лахманах, якія кішэлі паразытамі, усе басанож. Ніхто ня памятае, калі апошні раз мыўся ў лазні, а ўладальнікі кашуляў не мянялі іх ад чэрвеня. На дварэ стаяў лістапад. Мэдыстра патлумачыла, чаму дзеці голыя: занадта худыя, і бялізна не трымаецца. На абед у той дзень была капуста й паўфунта хлеба. Амэрыканскія прадукты паступілі тыдзень перад тым, але былі замкнёныя ў складзе.*

Відэа. Анопаль. Цяпер не існуе. Раён Кастрычніцкай плошчы перад Палацам прафсаюзаў у Менску.

Гаворыць супрацоўніца АРА Кацярына Румянцава: *У дзіцячым доме на вуліцы Падгорнай карціна была такой жа.*

Відэа. У дзіцячым доме на вуліцы Падгорнай (Цяпер вул. К.Маркса.)

Лекар Фрэнк Вілі так апісваў адну асаблівасць мэдычнай дапамогі дзецям...

Гаворыць Лекар Фрэнк Вілі: *Рыбін тлушч, які атрымлівала Менская акруга з мэдычных складоў АРА, быў вельмі карысны, але спосаб ужывання выклікаў здзіўленьне. Яны пілі яго як ваду, макалі хлеб і нават аблізвалі з пальцаў.*

Дыктар. Патрабаваўся ня толькі харч. Справаздачы зь Менску ў штаб-кватэру ў Маскве поўныя сабраных інспэктарамі падрабязнасьцяў пра ўмовы ў дзіцячых дамох Беларусі:

...Дзіцячы дом на Захар'еўскай вуліцы, 98 дзяцей плюс 15 дзяцей – уцекачоў з Волгі. Спальні ў жахлівым стане. Ложкаў не хапае, і 3–4 дзяцей сьпяць у адным. Дзеці з Волгі сьпяць на голых дошках. Няма ніводнай прасьціны й наўлечкі. Штотыдня дзяцей водзяць у лазню, але паколькі няма зьменнай бялізны, вынік нулявы. Бальшыня ня мае абутку, амаль ні ў кога няма цёплай вопраткі, таму яны ня ходзяць у школу...

Відэа. Менск. Падгорны завулак паміж сучаснымі вул. Кірава й Першамайскай ад вул. Я.Купалы да Чырвонаармейскай. Цяпер тут сквэр.

Дыктар. Дзіцячы дом на Падгорным завулку (Пралягаў паміж сучаснымі вул. Кірава й Першамайскай ад вул. Я.Купалы да Чырвонаармейскай. Цяпер тут сквэр.), 120 габрэйскіх дзяцей. На ложках толькі па адной прасьціне, шмат дзяцей хворыя на заразную каросту; розныя мэдыкамэнты, якія яны ўжываюць, канчаткова зьнішчылі бялізну. Яны ізаляваныя, ня маюць панчохаў і абутку...

Ўілабі не стамляўся бамбаваць сваё начальства просьбамі:

Калі можна зьмяніць разьмеркаваньне абутку й ікарпэтак на карысьць Менскага рэгіёну, дык гэта трэба зрабіць. Ад Менску да Масквы толькі 21 гадзіна. Калі б спадар Болдўін мог прыехаць на адзін дзень, мы б за 15 хвілін паказалі яму, як будуць разьмеркаваньня 3000 выдзеленых нам пар абутку, а цягам наступнай гадзіны пераканалі б яго, што толькі для гораду патрабуецца ўтрая больш.

Відза. ([1], с.210). Газэта з ініэрв'ю з дырэктарам АРА

Дыктар. Ёілабі зноў і зноў настойліва нагадвае.

Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёілабі: Сем гадоў пражь Беларусь праходзілі войскі, чатыры акупацыйныя арміі, і насельніцтва дагэтуль не акрыяла. Нам трэба 25 000 пар абутку й панчохаў і гэтулькі сама гарнітураў і сукенак. Гэта мінімум. Першыя 19 пасылак адзеньня былі перададзеныя 19 унівэрсытэцкім прафэсарам, якія былі апанутыя значна горш, чым прыдатна для іх працы. Яны мусілі ня толькі пераносіць холад у рыззі, але, што горш, мусілі штодня прыходзіць так чытаць лекцыі ў вялікай аўдыторыі. Зняць паліто ў такой аўдыторыі, незалежна ад тэмпературы й працягласці лекцыі, было для іх немагчыма – з прычыны гонару.

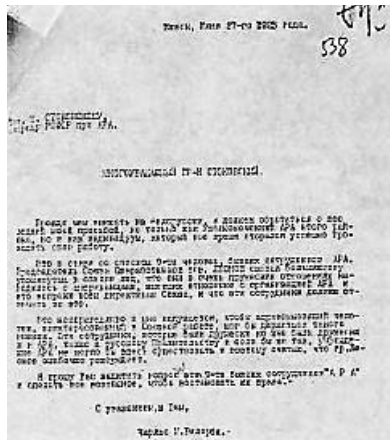
Дыктар. 21 лістапада «Звезда» пісала:

Цягам апошніх 5-ці месяцаў менскай канторай АРА размеркавана ў дзіцячых дамах і шпіталях 12 500 ваўняных коўдраў. Кошт кожнай – 12–16 залатых рублёў. Ад чэрвеня АРА было арганізавана ў дзіцячых дамах каля 2 мільёнаў памывак. Дзеля гэтага было выдаткавана 1000 пудоў звычайнага й 260 пудоў туалетнага мыла. Выдача рацыёнаў харчавання ўцекачам, дзіцячым дамам і шпіталям штодня дасягнула 20 тысяч. А ў лістападзе дзеці й хворыя атрымалі амаль мільён рацыёнаў.

Дыктар. Праз год пасыла ад'езду АРА Дзейнасьць Румянцавай і некаторых іншых супрацоўнікаў АРА грамадзян Беларусі была аб'яўлена, як шпіёнская. Некаторых засуджвалі. Тая ж «Звезда» пісала: На судзе адразу высвятляецца ўвесь цынізм «дабрачыннай дзейнасьці» АРА, якая патрабавала ад атрымальніка бясплатнае пасылкі ўдзячны ліст. І вось гэтыя змушаныя лісты з «сардэчнаю падзякаю» пасыла друкаваліся ў амэрыканскай прэсе й стваралі рэкліму.

Відэа. ([1], с.416). Яны працавалі ў Менскай акрузе АРА. Сьпіс ([1], с.409). Анкета «амэрыканскага шпіёна» Мікалая Кацавурава

*([1], с.405) Ліст Ёлабі ў абарону супрацоўнікаў АРА,
унесеных уладай у «Чорны сьпіс».*

Пракурор: Прадстаўнік абвінавачаньня т. Шаранговіч, прааналізаваўшы жыццё й «дзеянасьць» Румянцавай, прыходзіць да высновы, што яна – вораг Савецкай улады, заўсёды зь ёй будзе змагацца, і таму патрабуе для яе найвышэйшую меру пакараньня – расстрэл.

Дыктар. Вышэйшы суд засудзіў Румянцаву да дзесяці гадоў ДОПРу са строгай ізаляцыяй, яшчэ аднаго супрацоўніка Кацавурава да пяці гадоў ДОПРу са строгай ізаляцыяй. 18 траўня справаздачу пра менскі суд зьмясьцілі маскоўскія «Известия» рад загаловак: «Шпіёны АРА ў ролі філянтропаў». Дабрачынная дапамога ад капіталістаў супярэчыла тэорыі непрымірамай клясавай барацьбы.

Відэа. ([1], С.97). Менскія араміды зь мясцовымі супрацоўнікамі канторы АРА.

Закінуўшы нагу на нагу, у цэнтры сядзяць на крэслах (зьлева направа): лекар Фрэнк Вілі, лекар Ралф Герц, першы кіраўнік акругі Доналд Гардзі. Чацьверты амэрыканец, магчыма, намесьнік кіраўніка акругі Сэдрык Сьміт альбо другі кіраўнік акругі Чарлз Ёлабі

Дыктар. Нягледзячы на голад, зь Беларусі вывозілі збожжа ў Расею: у Саратаўскую губэрню й Чувашыю было адгружана 230 тысяч пудоў насеннага жыта. Але гэта лічылася ўнутранай справай. У лістападзе 1922-га, калі галадалі 36 мільёнаў чалавек і штодня ад недаядання заўчасна паміралі тысячы людзей, у Маскве Палітбюро пад старшынёўствам Леніна прыняло сакрэтную пастанову:

“Прызнаць дзяржаўна неабходным вываз збожжжа ў памеры да 50 мільёнаў пудоў”.

Гэты дакумэнт будзе схаваны ў архівах наступныя сем дзесяцігодзьдзяў. Але маштаб апэрацыі быў такі, што не дапамаглі ніякія грыфы сакрэтнасьці.

Відэа. Порт, Пагрузка тавараў.

Дыктар. У Наварасейскім порце грузілі збожжа й муку. З трумаў аднаго карабля грузчыкі выносілі мяхі з адзнакай «АРА» й перакідвалі іх у вагоны, якія чакалі адпраўкі ў раёны голаду. Побач мяхі з мукой і збожжам рухаліся ў адваротным кірунку: загружаўся параход, які меў везьці расейскія тавары на экспарт. Расея вывозіла хлеб, адначасова атрымліваючы дапамогу ЗША. Амэрыканская прэса, палітыкі й публіка задавалі пытаньне: ці не прыйшоў час спыніць апэрацыі АРА

Гаворыць Мар’ян Стакоўскі – упаўнаважаны ад ураду: *АРА не павінна цяпер пакідаць Беларусь. Дзьве траціны дзіцячых дамоў у Беларусі зачыняцца празь месяц пасля вашага ад’езду. Сёлетні ўраджай не дазволіць Беларусі самастойна стаць на ногі. Колькасьць тых, каму трэба дапамога, занадта вялікая.*

Дыктар. Нечаканы практычны эфэкт у Менску зрабілі надпісы на бляшанках з амэрыканскім малаком. Кансэрваванае малако ўвогуле было самай каштоўнай часткай дзіцячага харчаваньня. Ёлабі пісаў у нататцы для амэрыканскага друку:

Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёлабі: *Малако адыграла найвялікшую ролю ва ўратаваньні паўжывых дзяцей, якія паміралі з голаду, ад недаядання. Малако было іхнай ежай і напоем. Яны ніколі ня бачылі такой колькасьці малака, бо бальшыня гэтых дзяцей нарадзілася пасля пачатку ўсясьветнай вайны...*

Відэа. Бляшанка з-пад малака.

Дыктар. Але сваю нечаканую ролю адыгралі і бляшанкі з-пад малака. Пайшлі сотні просьбаў ад дзяцей і дарослых, каб атрымаць хаця б адну бляшанку на сямейніка. Для сярэдняй беларускай сям’і бляшанкі былі посудам, зь якога можна піць гарбату – самы распаўсюджаны й абавязковы напой. Бляшанкі перараблялі на кубкі, на вазоны, на газоўкі й алейныя лямпы, на цацкі. Але было й яшчэ адно незвычайнае выкарыстаньне амэрыканскай дапамогі. У гімназіях ды інстытутах Менску, Віцебску, Гомлю традыцыйна вывучалі – французскую й нямецкую. Ангельскую амаль нідзе не выкладалі: не было слоўнікаў. Бляшанкі далі штуршок падзеям, якія ўвайшлі ў канчатковую справаздачу АРА ў Менску: І на кожнай бляшанцы была налепка з інструкцыямі па-ангельску. Цікаўныя дзеці й дарослыя хутка захацелі ўведаць, што ж там напісана. І неўзабаве ў Менску ўзьнік попыт на ангельскія падручнікі й граматыкі. Прафэсар Георгі Блок, кіраўнік факультэту ангельскай мовы ўнівэрсытэту, мусіў прасіць большыя памяшканьні для заняткаў, каб зьмясьціць усіх ахвочых. Пасьля 12 месяцаў супрацы з АРА Блок адчыніў курс пад назовам «Кляса ангельскай мовы АРА». Кожныя дзевяць месяцаў кляса мае ад 50 да 75 выпускнікоў, якія могуць дастаткова добра разумець і гаварыць па-ангельску.

Відэа. Друкавальная машынка

Дыктар. Ёілабі паслаў тэлеграму ў Маскву з клопатам пра будучыню:

Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёілабі: *Просім дазволу перадаць друкавальную машынку з ангельскім шрыфтам Менскаму ўнівэрсытэту для выкарыстаньня на занятках ангельскай мовы. Ужо больш за 500 студэнтаў займаюцца ў клясе «АРА». Калі немагчыма, дазвольце прадаць за намінальны кошт Ёілабі, каб падарыць ад імя АРА. Удзячныя за станюўчы тэлеграфны адказ.*

Дыктар. У чэрвені 1923 ангельскую мову паводле АРА ў Менску вывучалі ўжо больш за дзве тысячы чалавек. Араўцы добра ведалі, што галадаюць ня толькі дзеці. Ёілабі даводзіў свайму начальству:

Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёілабі: *Што да становішча настаўнікаў: у Беларусі 4000 настаўнікаў, зь іх тры чвэрці ў вялікай нястачы. Яны атрымліваюць ад 8 ад 13 залатых рублёў штомесяц бяз пайкі, часта з затрымкай. Падчас вакацыяў заробку няма. Шмат дзе настаўнікі не атрымалі ні капейкі за кастрычнік і лістапад.*

Відэа. ([1], с.266). Справаздача аб працы АРА

Дыктар. У сярэдзіне сакавіка пачалася выдача пасылак настаўнікам Беларусі

Организации АРА .

Последнее место, в порядке указанном мною, занимает АРА. Она оказывала нам сравнительно большую материальную помощь, но и не под наблюдением Правительственных Органов. - Преследуя определенную цель, не столько помощь Государству, сколько рекламировать антикоммунистическую деятельность, не столько помогать государству, сколько и влиять на общественное мнение, она требовала постоянной работы и иногда определенной стойкости и сопротивления со стороны. Было поручено быть уполномоченным при ней.

Неусловно одной из задач, стоявших перед этой организацией, было обеспечение продовольствия населения. Это задача, несомненно, стоявшая перед ней, конечно, не на основании тех материалов, которые от нас, а на основании тех - специальных, собираемых в этом направлении.

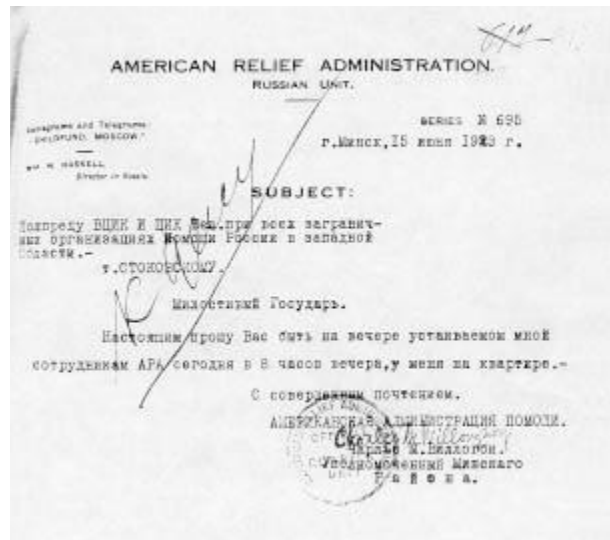
Конечно, в Белоруссии АРА оказала нам помощь, которая значительна по количеству, выдачей на все время 195.500 мешков, что составляет 66.105 пудов brutto, в распределении некоторых видов мануфактуры.

Продукты распределялись не ранее обычного времени, так как АРА-ой открытым кулон не было. Помесячно общественная помощь представляется следующим образом.

Год.	Месяц	Кормилось население (тысяча человек)	Сколько столовых открыто (кафе)
1922	Январь	-	-
	Февраль	200	800
	Март	200	500
	Апрель	500	1500
	Май	500	1500
	Июнь	1500	2500
	Июль	1500	2500
	Август	1500	2500
	Сентябрь	1500	2500
	Октябрь	8425	11467
	Ноябрь	7425	12275
	Декабрь	7425	12275
1923	Январь	7425	12277
	Февраль	7425	12275
	Март	6185	13615
	Апрель	6577	13423
	Май	9307	20653

Размер каждого из указанных АРА-ой паков, а также количество мешков, использованных в таблице № 1.

([1], с.269). Запрашэнне.

Перадапошні ліст Ёілабі Стакоўскаму. Да ад'езду застаецца два дні

Дыктар. А 8-й гадзіне вечара 15 чэрвеня 1923 у доме амэрыканскага пэрсаналу пачыналася разьвітальная вечарына. Вечарыну ладзіў ня ўрад БССР, не атрымальнікі харчовай і мэдычнай дапамогі, а самі амэрыканцы.

Гербэрт Гувэр яшчэ ў 1922 годзе меркаваў, што, калі наступны ўраджай будзе добры, дзейнасьць АРА ў Расеі, Украіне, Беларусі і іншых рэгіёнах будзе спыненая. На гэтае рашэнне таксама паўплываў продаж хлеба за мяжу, які балышавіцкі ўрад пачаў у 1922. У траўні 1923 стала вядома, што ад пачатку году было прададзена за мяжу каля 400 000 тон, збожжа вывозілі з губэрняў, суседніх з галоднымі рэгіёнамі. Вывозілі збожжа й зь Беларусі ў той час, калі там працавала АРА.

Удзень 15 чэрвеня Чарлз Ёілабі разам з прадстаўнікамі ўладаў аформіў акт перадачы рэшты прадуктаў з амэрыканскіх складоў у фонд камітэту ліквідацыі наступстваў голаду:

Мука пшанічная – 348 мяхоў, груца кукурузная – 75 мяхоў, цукар – 107 мяхоў, гарбата – 11 пудоў 35 фунтаў, малако – 10 260 бляшанак, какава – 176 пудоў, мыла – дзьве скрынкі, вагою 9 пудоў 31 фунт. Тлушч у бляшанках, кожная вагою 10 амэрыканскіх фунтаў, якія складаюць 11,076 расейскага фунта: 354 скрынкі па 6 бляшанак у кожнай і асобна 1 цэлая й палова адной бляшанкі, што складае 2125 з паловай бляшанак.

Дыктар. На наступны, апошні дзень у «Звезде» з’явілася публікацыя пад загалоўкам «Ліквідацыя АРА ў Беларусі». Спачатку ішлі словы ўпаўнаважанага Мар’яна Стакоўскага:

Гаворыць Мар’ян Стакоўскі – упаўнаважаны ад ураду: *У сваёй працы АРА давала дапамогу тым, каму яна была патрэбная. Я павінен адзначыць найвялікую заслугу кіраўніка акругі містэра Чарлза Ёілабі, які заўсёды разглядаў пытанні й праблемы з практычнага боку, надаваў належную ўвагу ўказанням савецкага ўраду і ўзгадняў працу. Дзякуючы ягоным намаганням харчовыя пайкі павялічыліся з 6 тысяч штомесяц да 20 тысяч, а цягам апошніх двух месяцаў да 30 тысяч. Гэта аказала вялікую падтрымку нашым дзіцячым дамам і шпіталям. Мы перакананыя, што містэр Ёілабі, сапраўдны сябар Савецкай Расеі, працягне сваю працу шляхам дапамогі савецкай уладзе, пачатай тут, і там, у Амэрыцы. Будзем спадзявацца, што, калі містэр Ёілабі прыедзе ў Амэрыку, ён стане актыўным чальцом «Сяброў Савецкай Расеі». Я хацеў бы яшчэ раз выказаць удзячнасць ад імя ўраду містэру Ёілабі перад ягоным ад’ездам у Амэрыку.*

Відэа. Газэта «Звязда». Падшыўкі

Дыктар. Побач было зьмешчана інтэрвю Чарлза Ёілабі...

Гаворыць Кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ёілабі: Пасьля 18 месяцаў працы ў Беларусі АРА ад’яджае 15 чэрвеня. Напачатку хачу прывесьці некаторыя лічбы, якія ілюструюць працу нашай акругі. Ад студзеня 1922 году мы атрымалі 490 вагонаў розных грузаў – прадукты, мэдыкамэнты, абсталяваньне. Да 15 чэрвеня насельніцтва атрымала больш за 75 тысяч харчовых пасылак. Розным катэгорыям насельніцтва Беларусі было выдадзена больш за 200 тысяч харчовых рацыёнаў. Больш за 2 тысячы атрымалі пасылкі з адзеньнем з Амэрыкі, зь якіх больш за 700

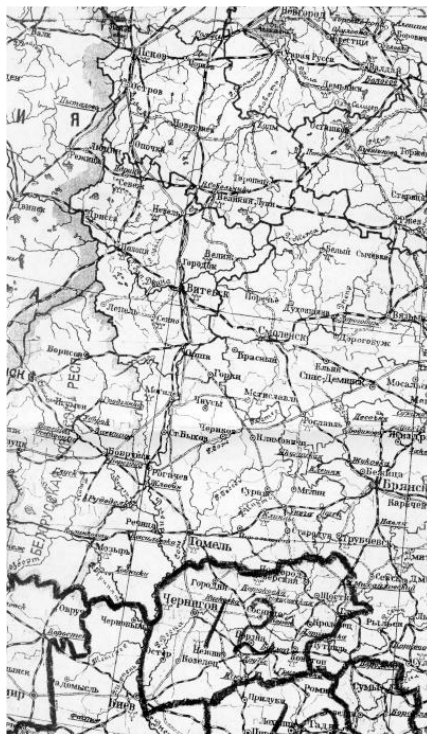
былі бясплатна раздадзеныя тым, хто меў нястачу. Дзіцячыя дамы атрымалі наступную колькасць матэрыялаў для адзення да закрыцця акругі: ваўнянай тканіны 3 тысячы ярдаў, флянэлі 12 тысяч ярдаў, мусыліну 24 тысячы ярдаў, нітак 5 тысяч шпуляў і шмат іншых рэчаў. Хаця мне надзвычай шкада спыняць тут працу й ад'яжджаць зь Беларусі, аднак я рады, што гэтая вельмі важная рэспубліка зноў здольная сама парупіцца пра свае патрэбы, што больш няма неабходнасьці атрымліваць дапамогу зь іншых крыніцаў. Я правёў у Расеі 18 месяцаў, бываў ці працаваў практычна ва ўсіх частках РСФСР. У Менску мне спадабалася больш, чым у любым зь іншых месцаў, куды мяне пасылалі. Я спадзяюся вярнуцца ў Беларусь калі-небудзь у блізкай будучыні.

Увечары 16 чэрвеня амэрыканцы пакідалі Беларусь. 23 чэрвеня ў адміністрацыйным адзеле АРА ў Маскве быў падпісаны «Агульны мэмарандум №73».

Дыктар. Менская акруга закрытая 17 чэрвеня 1923. Увесь пэрсанал прыбыў у Маскву.

Віцебск

Відэа. Карта Віцебскай акругі

Дыктар. Віцебская акруга паводле тэрыторыі была адной з найбольшых. Межы акругі захоплівалі землі чатырох губэрняў і праходзілі па лініі Холм–Асташкаў–Белы–Вязьма–Юхнаў–Чэрыкаў–Быхаў–Талачын–Лепель–Полацк–Дрыса–Апочка–Наваржэў–Холм.

Відэа. ([1], с.280). Віцебск.

Вакзал. З адзінага салён-вагону на 30-градусны мароз выйшлі два амэрыканцы – Джон Айкер, кіраўнік будучай акругі АРА, і сакратар Джон Макмілан.

Дыктар. А палове пятай раніцы 7 студзеня 1922 на станцыю Віцебск прыбыў спэцыяльны цягнік. З адзінага салён-вагону на 30-градусны мароз выйшлі два амэрыканцы – Джон Айкер, кіраўнік будучай акругі АРА, і сакратар Джон Макмілан.

Відэа. Віцебск. Дом 18 на вул. Савецкай губэрнатарскі палац, у якім у 1812 месцілася штаб-кватэра Напалеона. «адміністрацыйны будынак» – тут цяпер месціцца абласная ўправа КГБ.

Дыктар. 10-й раніцы амэрыканцы ўжо былі ў губвыканкаме. Губвыканкам месціўся ў былым губэрнатарскім палацы на вуліцы, якая раней называлася Губэрнатарскай, але на час прыезду АРА была перайменаваная ў Савецкую.

Відэа. ([1], с.294). Дапамога замежная Савецкай Расеі. Газэта

Дыктар. Амэрыканцам казалі, што склад, памяшканьне пад кантору й жытло для іх ужо падабралі. Склад аказаўся ў цэнтры гораду, але ўяўляў сабой невялікі пакой у

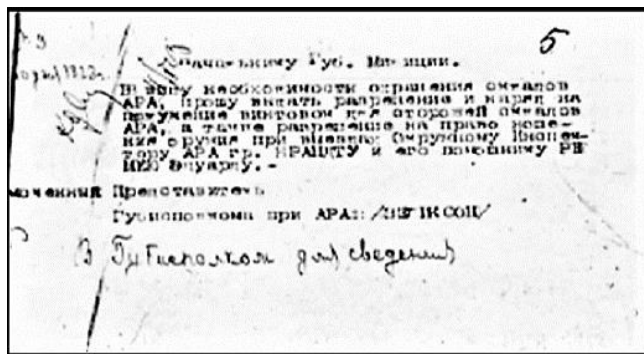
нежылым будынку. Ані памерам, ані размяшчэньнем ён не пасаваў да апэрацыйных патрэбаў. Зьбянтэжаны прадстаўнік губвыканкаму параіў зьвярнуцца да чыгуначнікаў. Паехалі ў чыгуначную ўправу. Там гасьцям здзівіліся, але выслухалі й прапанавалі стары ангар – пры ўмове, што новыя гаспадары самі вывезуць сьмецьце й падрыхтуюць умовы для складавай працы. Айкер пагадзіўся. Ужо прыцемкам араўцы прыбылі ў гатэль, дзе пасяліўся перакладчык і дзе былі зарэзэраваныя месцы. Аднаго погляду хапіла, каб амэрыканцы заявілі, што, пакуль няма сталага жылля, лепш будучь начаваць у вагоне, не зважаючы на сапсаваную печку й люты мароз.

Дыктар. На трэці дзень па прыездзе, калі былі разладаваныя вагоны, амэрыканцы адправіліся шукаць адрасатаў. Сонца ўжо села, і машына зь цяжкасьцю прабівалася праз гурбы сьнегу на нячышчаных вуліцах. Пасажыры мусілі час ад часу выскакваць і штурхаць аўтамабіль праз сумёты. Удалося знайсці толькі трэці адрас. Джон Айкер пісаў:

Гаворыць Джон Айкер: *Мы самі занеслі прадукты, і трэба было бачыць, як узрадавалася ўся сям'я, каб пераканацца, што нашыя намаганьні не былі марныя. На гадзінніку быў пачатак 11-й ночы, 10 студзеня 1922, калі мы атрымалі расьпіску пра даставу першай віцебскай пасылкі. Я добра памятаю тую ноч, бо мы думалі, што ніколі ўжо не адтаем, і леглі ў ложак у ледзь ацэпленым вагоне ў вопратцы й безь вячэры.*

Дыктар. Сытуацыя змянілася толькі 26 студзеня. З халоднага вагону амэрыканцы перабраліся ў два маленькія пакоі на верхнім паверсе статыстычнай управы. Айкер успамінаў: *Каб быць чыстым, выбар быў – альбо сьнегавая ванна, альбо нічога. Часам ваду нам прыносілі з рэчкі, электрычнасьці не было, не хапала дроваў, хаця горад акружаны лесам.*

Відэа. ([1], с.302). У Віцебску неспакойна – абараняцца лепш самім

Дыктар. Кожныя некалькі дзён па прыездзе ў Віцебск амэрыканцы назіралі адну й тую ж карціну: зь цягнікоў з Волгі здымалі па 10–15 целаў памерлых дзяцей. Яны

заставаліся ў вагонах аж да канечнай станцыі, у Віцебску трупы згружалі на сані й везлі на могілкі голыя целы – распраналі памерлых адразу ў дарозе. У выніковай справаздачы Айкер гэтак ацэніць першыя месяцы свае супрацы зь мясцовымі ўладамі:

Гаворыць Джон Айкер: *Мы рабілі ўсё магчымае, каб давесці да іх, што мы хочам пачаць працу як найхутчэй, але з такім самым посьпехам мы маглі кідаць словы на ўзьвей ветру.*

Дыктар. Напачатку асноўным клопатам АРА ў Віцебску была адрасная выдача харчовых пасылак, аплачаных у ЗША.

Відэа. Выявы Лепелю

Выява Лепелю ў 30-е гады

Дыктар. 16 лютага ў газэце «Известия Витебского губисполкома» зьявілася нататка пад загалоўкам «1052 пуды прадуктаў для беднякоў Лепелю ад працоўных габрэяў, якія эмігравалі ў Амэрыку». Паведамлялася, што эмігранты зь Лепелю праз АРА адпраўляюць пасылкі сваім землякам. У красавіку было выдадзена 918 пасылак, у траўні 3498, у чэрвені 4097.

Дыктар. Наступным аб'ектам увагі АРА сталі ПТВ. У ПТВ швейнікаў: 3 58 падлеткаў круглыя сіроты – 8%, бяз бацькі 43%, бяз маці – 13%, усяго сіротаў 64%. Амаль усе мусяць харчавацца за свой мізэрны заробак (500 000 за месяц). Ня варта думаць, быццам астатнія 36% добра харчуюцца, бо ў бальшыні ў сям'і 5–6 чалавек, зь якіх працуюць сама больш два. Вучні живуць у брудных падвалах, пазбаўленых сьвятла, цяпла і ўтульнасьці, бракуе вопраткі й абутку. Няма ні кніг, ні сшыткаў, ні прыстойных машынаў, ні варштатаў. Такая сытуацыя характэрная ня толькі для

згаданах школаў, а для ўсіх бяз вынятку ПТВ. Ліст канчаўся просьбамі арганізаваць абеды для 430 чалавек, забяспечыць навучэнцаў цёплай вопраткай, падручнікамі й абсталяваннем. Подпісы былі засведчаныя круглага губэрнскага пятачка.

Айкер пераслаў зварот у Маскву й далучыў свае аргументы, але з Маскоўскай штаб-кватэры прыйшла адмова – пакуль усе дабрачынныя рэсурсы забірала Волга. Але нешта ўдавалася выбіць.

Відэа. ([1], С.308). Фота газэты «Дзейнасьць АРА ў Віцебску»

сваю альма-матэр – у Каліфарнійскі ўніверсітэт у Бэрклі. Айкер накіраваў такі самы ліст ва ўніверсітэт Джонса Гопкінса ў Балтымары. Празь некалькі месяцаў у Віцебскую кантору АРА прыйшоў ліст, які пачынала цытата з Эвангелья. Археограф, краязнавец, заснавальнік царкоўна-археалагічнага музэю, былы дэпутат Дзяржаўнай думы й стацкі саветнік пісаў:

Відэа. ([1], с. 318). Фота ліста з Эцыкляпедыі аб Сапунове.

Гаворыць Прафэсар Аляксей Сапуноў: *«Я быў галодны, і вы накармілі мяне, я прагнуў, і вы далі мне напіцца». Я прыношу сваю найглыбейшую падзяку вялікаму й шчодрому, далёкаму, але цяпер блізкаму майму сэрцу амэрыканскаму народу, які даў сілы мне, як і многім іншым працаўнікам навукі, перажыць гэтыя невыносна цяжкія часіны. Як быццам зыркні прамень святла, які раптоўна зазьзяў з далёкага Захаду, асьвятліў глыбокую цемру вакол мяне.*

Дыктар. 21 чэрвеня на месца сакратара акругі Макмілана, які вяртаўся ў Амэрыку, зь Петраграду прыбыў Доналд Ліндсэй. 11 ліпеня першы кіраўнік Віцебскай акругі АРА Джон Айкер разьвітаўся з калегамі й выехаў на працу ў эпіцэнтэр голаду – на Волгу.

Дыктар. Напачатку жніўня ў Віцебск зь Вены прыбыў новы кіраўнік акругі – вэтэран АРА Рэйманд Брэнд. 25 верасня з Маскоўскай штаб-кватэры ў Віцебск прыйшла тэлеграма: у акрузе пачынаецца праграма дзіцячага харчавання, якой дамагаўся яшчэ Джон Айкер. Патрабуецца новы склад, трэба наняць інспэктараў і арганізаваць іхнюю працу, вызначыць адрасатаў. Калі ў канцы кастрычніка АРА пачала праграму харчавання ў дзіцячых дамах, Рэйманд Брэнд пісаў у Маскоўскую штаб-кватэру:

Гаворыць новы кіраўнік акругі – вэтэран АРА Рэйманд Брэнд: *У шмат якіх дзіцячых дамах у Віцебску дзеці мусяць заставацца ў сьценах усю зіму, бо іхная адзіная адзежа – нешта кшталту начной кашулі. Вельмі многія ня маюць абутку й ішкарпэтак. У Гарадку мы бачылі, як дзеці басанож хадзілі па сьнезе. Такі ж стан у Магілёве. Дзеці сядзяць вакол кафляных грубак, захутаныя ў араўскія коўдры. Памяшканьні не праветрываюцца. Калі мы звярталі на гэта ўвагу мясцовых кіраўнікоў, яны казалі пра брак адзеньня. Усе дзіцячыя дамы маюць моцны пах.*

Дыктар. У сьнежні АРА карміла ўжо 1751 дзіця.

Відэа. Відарысы Бешанковічаў

Бешанковічы ў пачатку XX стагодзьдзя. З калекцыі Ліхадзеева

Дыктар. Пасьля пажару ў Бешанковічах бяз даху засталіся каля 500 дзяцей, і Брэнд накіраваў значныя рэсурсы ў мястэчка, якое было амаль дашчэнтну вынішчанае. Межы Віцебскай акругі АРА не супадалі зь межамі губэрні: амэрыканцы апекаваліся дзіцячымі ўстановамі ў Неўлі, Смаленску, Вязьме, Рослаўлі, Магілёве, часткова на Гомельшчыне. АРА працягвала карміць 23 сям'і ўцекачоў, якія жылі ў зямлянках на ўскрайку гораду. У сярэдзіне траўня Рэмі пісаў:

Праца АРАўцаў ускладнялася тым, што ўзаемадачыненні з уладамі не паляпшаліся, а пагаршаліся. Улады не выконвалі сваю частку пагадненняў: Чыгунка запатрабавала аплаціць арэнду складоў і апячатала памяшканні. Без аплаты, якую павінны былі рабіць мясцовыя ўлады, заставаліся рахункі за ваду, тэлефон, электрычнасць, дровы, прыбіранне, арэнду складоў...

Відэа. ([1], с.336). Сабор. Віцебск.

([1], с.346). Вагоны й склады АРА ня раз апячатваліся, і даставы дапамогі прыпыняліся, але амэрыканцы не здаваліся. Фота пастановы аб апячатваньні складоў

Дыктар. У красавіку Рэйманд Брэнд разьвітаўся зь Віцебскам – ён вяртаўся ў Амэрыку, каб заняцца журналістыкай. Але першая публікацыя пра АРА ў Віцебску, якая зьявілася ў амэрыканскім друку ў ліпені 1923, была звязаная з Эдвардам Рэмі, які стаў выконваць абавязкі кіраўніка акругі. Нягледзячы на лета, артыкул пачынаўся паведамленьнем пра калядную вячэру, якую для віцебскіх сіротаў забяспечыў «Санта-Клаўс з Брукліну» Эдвард Рэмі:

Гаворыць Эдвард Рэмі: У нас былі лішкі некаторых прыпасаў, – так тлумачыць сп. Рэмі шацунак віцебскіх сіротаў, – і нам удалося выдаць іх непасрэдна дзіцячым дамам. Гэтага мусіць хапіць для дадатковага харчаваньня шасьці тысяч чалавек аж да Раства.Сярод прыпасаў – какава й тлушч, такім чынам яны змогуць сьпячы на Каляды з мукі АРА пірог, абліты шакалядам – а гэта значная падзея ў жыцьці бацьшыні тутэйшых дзяцей.

Відэа. Новы год. Каляды.

Дыктар. Публікацыя пра Санта-Клаўса ў Віцебску зьявілася ў некалькіх выданнях, а яе героі тым часам ужо вярталіся праз акіян на радзіму. Перад гэтым была падрыхтаваная выніковая справаздача пра паўтара году АРА ў Віцебскай акрузе:

Дастаўлена й разьмеркавана 9 вагонаў мэдыкамэнтаў і абсталяваньня, укамплектаваньня 32 шпіталі, мэдыкамэнты, бялізну, мыла атрымлівалі 28 дзіцячых дамоў, дзецям перададзена 650 пар абутку й 650 пар шкарпэтак, 1147 набораў адзеньня раздадзена бясплатна, адрасатам уручана 58 269 харчовых пасылак...

Афіцыйнае падзякі ад віцебскіх уладаў АРА не атрымала. У канцы чэрвеня ў штаб-кватэры АРА ў Маскве быў падпісаны «Агульны мэмарандум №81»:

Віцебская акруга закрываецца 25 чэрвеня. Пэрсанал прыбудзе ў Маскву 28 чэрвеня.

Гомель

Відэа. ([1], С.352). Карта. Будынак.

Дыктар. Раніцай у пятніцу 24 лютага 1922 на пэрон гомельскага вакзалу выйшаў Джон Мэйтланд. Будучы кіраўнік акругі АРА выехаў з Масквы за тыдзень перад тым, але па дарозе спыніўся ў Менску. Чатыры дні ён назіраў, як кіраўнік Менскай акругі Доналд Гардзі арганізоўваў працу, вывучаў сыстэму раздачы харчовых пасылак і асаблівасці стасункаў з мясцовымі ўладамі. Старшыня губвыканкаму паабяцаў безумоўную падтрымку й дапамогу ўсіх мясцовых чыноўнікаў і органаў улады. У прысутнасці гасцей старшыня даручыў чыноўнікам неадкладна знайсці зручныя памяшканні. Гэтая задача ніколі не была прастай. Гомельшчына стала

полем вайсковых бітваў, і кожнае войска ня толькі экспрапрыявала хлеб і свойскую жывёлу, але пакідала па сабе разваленыя будынкі, разбураныя склады й фабрычныя памяшканьні, спаленыя масты.

Відэа. Гомельшчына ў 30-е гады

Калі ў Менску амэрыканцы пасяліліся ў гатэлі ўжо ў дзень прыезду, а ў Віцебску араўцы жылі ў вагоне некалькі тыдняў, пакуль не было падрыхтаванае сталае жытло, дык у Гомлі жыцьцё на рэйках зацягнулася на месяцы. Першы тыдзень Мэйтланд правёў у спробах атрымаць памяшканьні пад кантору й склад. Тым часам Гомель жыў чуткамі пра АРА.

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: *Навіна пра наш прыезд у Гомель распаўсюдзілася як лясны пажар, і наш вагон на рэйках быў круглыя суткі ў аблозе людзей, якія хацелі ўладкавацца на працу ці атрымаць дапамогу.*

Дыктар. 1 сакавіка з Масквы адправіліся першыя таварныя вагоны з прадуктамі для Гомлю. 10 сакавіка кур'ер з Масквы прывёз яшчэ тысячу квіткаў на пасылкі. На наступны дзень у Гомель на дапамогу кіраўніку акругі прыбыў Г'ю Рамсэй. Мэйтланд пісаў:

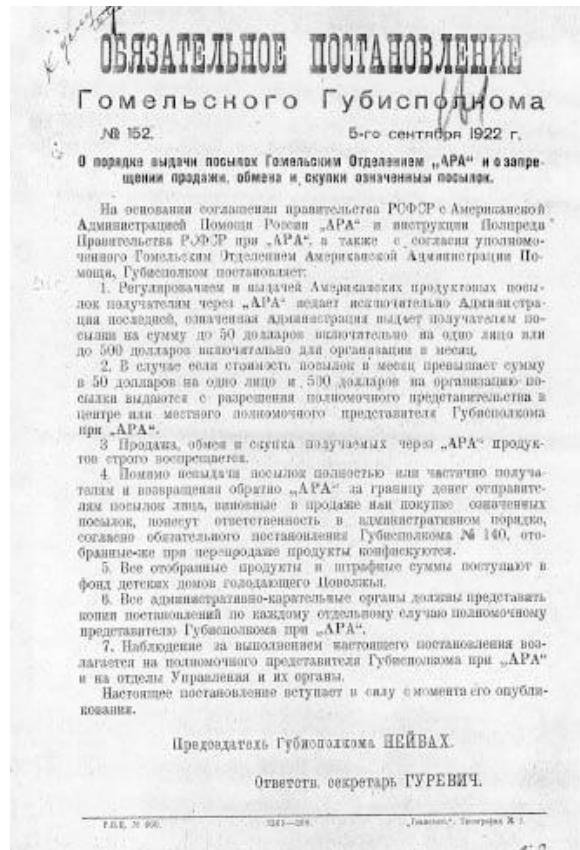
Пасьля некалькіх тыдняў адзіноты ў самай забытай Богам дзіры на сьвеце было надзвычай прыемна зноў пабачыць амэрыканца.

Відэа. Чыгунка. Склады.

Рамсэй пасяліўся ў тым самым салён-вагоне, у якім жыў Мэйтланд. Напрыканцы сакавіка з Масквы прыбылі араўскія вагоны, і са станцыі пачалі дастаўляць прадукты ў два пакойчыкі банкаўскага будынка, вызваленыя пад склад. Тут фасавалі прадукты й камплектавалі пасылкі. Памяшканьні былі ня надта зручныя, але ні ўлады, ні Мэйтланд не прадбачылі таго, што сталася праз чатыры дні, калі пачалася выдача пасылак:

Колькі б міліцыянтаў мы ні выклікалі, каб прымусіць атрымальнікаў пасылак стаць у чаргу, яны не маглі гэтага дамагчыся, і дзьверы складу былі штодня ў аблозе натоўпу, людзі штурхаліся, крычалі. Калатнеча працягвалася тры месяцы. Патрэбы АРА заставаліся без увагі – але за дзейнасьцю канторы, як высьветліцца пазьней, пільна сачылі.

Відза. ([1], с.388).

*Цэнтральныя ўлады выдаюць дэкрэты,
мясцовыя кіруюць «абавязковымі пастановамі»*

Дыктар. Як толькі была выкананая першачарговая задача – запушчаны мэханізм выдачы пасылак, – Мэйтланд пачаў езьдзіць па дзіцячых дамах Гомельшчыны. Шэсьць з паловай тысяч сіротаў жылі ў такіх установах, яшчэ некалькі тысяч чакалі з Паволжа. У губэрнскім адзеле сацзабесьпячэньня яму паказалі зацьверджаны рацыён для выхаванцаў: 1 фунт хлеба на дзень, 3/4 фунта цукру на месяц, 1,5 фунта тлушчу на месяц, 6 фунтаў крупаў на месяц, 8 фунтаў мяса на месяц. У красавіку норму хлеба зьменшылі на чвэрць, цукру на траціну, а мяса зьнікла зусім. У дзіцячым доме №32, які Мэйтланд наведаў напачатку красавіка, усе 27 дзяцей ва ўзросьце ад 5 да 14 гадоў былі хворыя. Ён пісаў у Маскоўскую штаб-кватэру:

Галовы ўсіх дзяцей пакрытыя незагойнымі болькамі. Апарата ўльтрафіялетавага апраменьваньня, якім лекуюць такія хваробы, няма.

Відэа. ([1], С.361). Фота хлопчыка з болькамі.

*Болькі лёгка вылечваюцца ўльтрафіялетавым апраменьваньнем
і добрым харчаваньнем, але гомельскае начальства
адбіваеца ад амэрыканскай дапамогі як можа*

Дыктар. У сярэдзіне красавіка Мэйтланд агледзеў гарадзкі дзіцячы шпіталь і зноў адправіў ліст да свайго начальства.

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: У шпіталі 105 дзяцей і 23 штатныя супрацоўнікі. 10% дзяцей па-за межамі выздараўленьня з-за нястачы ежы. З прычыны вайны паміж чыгункай і гарадзкім саветам у шпіталі адключаная электрычнасьць, не працуе ўльтрафіялетавы апарат, патрэбны для лекаваньня болек на галовах усіх дзяцей. Гарадзкія ўлады вырашылі цалкам закрыць шпіталь – цяпер там атрымліваюць ежы ледзьве на палову дзяцей. Кожнае новае дзіця, якое паступае з дыягназам «недаяданьне», можа разьлічваць толькі на пагаршэньне свайго стану. Удзень, калі я наведаў шпіталь, дзеці нічога ня елі наагул.

Відэа. Штат Луізіяна. ЗША.

Дыктар. Нарэшце ў канцы красавіка ў Гомельскую акругу прыйшла першая картка-замова агульнага прызначэньня – амэрыканец Эліяс Рэнаў з гораду Шэўпорт, штат Луізіяна, паслаў 30 даляраў на карысьць галодных дзяцей Гомлю. Ахвяраваньне прыйшло ў крытычны момант.

Невядома, сам Эліяс Рэнаў ці, магчыма, ягоная жонка паходзілі з Гомлю, ці чалавек проста адгукнуўся на публікацыю ў амэрыканскім друку, але сума была немалая і, галоўнае, своєчасовая. У гэты ж дзень у шпіталь былі дастаўленыя каля 200 кіляграмаў амэрыканскіх прадуктаў – мука, тлушч, рыс, цукар, малако, гарбата. Аднак паведамляючы пра першую даставу прадуктаў у шпіталь, Мэйтланд настойваў на адкрыцці поўнамаштабнай праграмы дзіцячага харчавання ў акрузе й папярэджваў.

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: *Калі далейшая дапамога не паступіць хутка, большыня дзяцей памрэ.*

Відэа. Выявы КГБістаў

Дыктар. Погляд мясцовых уладаў на будучыню АРА ў Гомлі, як неўзабаве высветлілася, быў супрацьлеглы. Афіцыйны ліст у Маскву за подпісамі старшыні губвыканкаму Нэйбаха і ўпаўнаважанага Драгунскага канстатаваў:

АРА ў Гомлі прыносіць болей шкоды, чым карысці, бюро губкаму партыі ў поўнай згодзе з прэзідыюмам губвыканкаму лічаць далейшае знаходжаньне місіі непажаданым і немэтазгодным.

Дыктар. Напрыканцы траўня ў Гомель прыбылі два вагоны лекаў, мэдычнага абсталяваньня й матэрыялаў. Напачатку чэрвеня зь Менску прыехаў Ралф Герц, які дапамагаў размяркоўваць мэдычныя грузы ў шпіталі. Асноўную частку справаздачы пра пабачанае Герц прысьвяціў, аднак, не пагрозам эпідэміяў і хваробаў:

Гаворыць лекар Ралф Герц: *Крайняя патрэба ў мэдычных пастаўках застаецца, аднак існуе вельмі вострая патрэба харчавання ў шпіталях. Пайка зрэзаная амаль да нуля. Гэта асабліва тычыцца дзіцячых шпіталяў і дамоў. Ад пяці да васьмі тысяч дзяцей з галоднага Паволжа зваліліся на губэрню без папярэджаньня й без забесьпячэньня. У адным са шпіталяў, які я наведаў, знаходзіцца 130 дзяцей, зь іх 95% пакутуюць ад недаяданьня, і цяпер яны ў горшым стане, чым калі толькі прыбылі.*

Дыктар. Герц прасіў дазволу адкрыць у Гомлі мэдычны аддзел пад кіраўніцтвам Мэйтланда. Кіраўнік акругі звярнуўся ў губвыканкам з просьбай даць склады пад мэдычныя грузы – адказу не было. Калі ў Гомель прыйшлі першыя вагоны з агульнай гуманітарнай дапамогай для бясплатнае раздачы тым, хто мае найбольшую патрэбу, Мэйтланд, здавалася, мог уздыхнуць з палёгкай. Можна было спадзявацца, што сыціхнуць абвінавачаньні, быццам АРА дапамагае толькі выбранай частцы насельніцтва, якая мае сваякоў за мяжой.

Але дачыненні з губвыканкамам нават пагоршыліся. Улады настойвалі на разьмеркаваньні вылучна праз свае камісіі, У выніку кампрамісу прадстаўнікі ўлады ўвайшлі ў мясцовыя камісіі, афіцыйна – з мэтай запабегчы спэкуляцыі. Аднак у ход пайшоў хабар, камісары самі сталі забіраць пасылкі сабе, прадаваць на рынку й прысабечваць выручку. У адным раёне мясцовы камітэт камсамолу захапіў склад з амэрыканскімі прадуктамі, апячатаў і прыгразіў арыштаваць любога, хто сунецца.

Відэа. Камсамольцы 30-х

Дыктар. 4 чэрвеня ГПУ арыштавала гомельскага рабіна Барышанскага. 6 чэрвеня газета «Полесская правда» апублікавала артыкул «Ціханаўцы юдэйскага веравызнаньня», дзе тлумачыліся прычыны арышту й падрыўная роля АРА: Габрэйскія буржуазна-клерыкальныя групы... расьперазаліся й адкрыта павялі шалёную працу дзеля арганізацыі ўсіх рэакцыйных і косных элемэнтаў габрэйскай буржуазіі... Дзеля гэтага яны перадусім імкнуцца падвесці пад сябе матэрыяльна-філіантрапічную базу шляхам сувязі з аддзяленьнем АРА ў Гомельскай губэрні, якая, атрымліваючы з Амэрыкі ськія-такія прадукты для разьмеркаваньня сярод габрэйскага насельніцтва, што церпіць нястачу, стварала ва ўсіх гарадох і мястэчках камітэты з рабінаў і прадстаўнікоў габрэйскай буржуазіі, куды яны для праформы меліся ўводзіць аднаго прадстаўніка выканкаму. Губвыканкам своечасова ўмяшаўся й распусьціў усе гэтыя камітэты. Гомельскія габрэі здолелі ў свой час адбіцца ад пагромаў, але ад газэты «Полесская правда» й савецкай улады ўратавацца ня ўдасца.

Відэа. ([1], С.372). Фота «Палесскай праўды» з артыкулам «Ціханаўцы юдэйскага веравызнаньня»

Дыктар. Першыя некалькі месяцаў Мэйтланд і Рамсэй жылі на рэйках у салёна-вагоне, затым перабраліся ў клініку. Але там увесь час ішла вайна за кухню, былі іншыя нязручнасьці. У жніўні АРА была перададзена палова добрага жыллага будынка: восем пакояў і асобныя ванны пакой. Таксама ў часовае карыстаньне з

губэрнскіх складоў прывезьлі неабходны мінімум мэблі. (Калі пазьней Мэйтланд і Рамсэй запрасяць у госьці княгіню Паскевіч, яна пазнае частку сканфіскаванага ў ейным родавым палацы мэблевага гарнітуру.)

Відэа. ([1], с.378). Гомель. Палац Паскевічаў. Газэты.

У Рагачове, у дзіцячым доме (на месцы малочнага камбіната ў 1920-х гадах знаходзіўся дзіцячы дом)

Дыктар. Ня надта цёплыя пачуцьці да савецкіх афіцыйных асобаў абуджалі паездкі Мэйтланда:

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: *У Рагачове, у дзіцячым доме, я налічыў 13 ложкаў на 40 дзяцей, амаль безь бялізны. На адным ляжала 9-гадовае дзіцё зь вельмі цяжкаю формаю сыфілісу. Улады, якія дазвалялі трымаць хворага разам зь іншымі дзецьмі, праяўляюць злачынную нядбайнасьць. Яшчэ тры ўстановы з Рагачова прыслалі заяўкі на пяцьдзесят паек кожная. Калі я наведаў іх, дык налічыў толькі 46 чалавек ва ўсіх трох месцах агулам. У Жлобіне праверка засьведчыла, што амаль усю пайку АРА зьдалі двое сямнаццацігадовых сыноў загадчыцы дзіцячага дому.*

Відэа. Чэрыкаў

Дыктар. Пасьля паездкі Мэйтланда ў Чэрыкаў улады мусілі звольніць загадчыка дзіцячага дому, які скраў усе амэрыканскія пасылкі. У кастрычніку Гомельская

акруга атрымала 4 тысячы бясплатных паек для дзяцей і хворых. Прадукты былі дастаўленыя ў дзіцячыя дамы.

Гаворыць кіраўнік акругі АРА Джон Мэйтланд: *Дзеці асабліва цешыліся з какавы і белага хлеба. У адным доме дзеці займалі чаргу ў сталожку а 5-й раніцы, хаця сьняданак давалі а 9-й. Адсюль прыходзяць падзякі за нашыя прадукты. Нашая квота цяпер павялічаная да 5 тысяч (паек), і мы імкнёмся размяркоўваць яе сярод дзяцей, аддаючы ім перавагу перад хворымі дарослымі. Гэтая форма дапамогі за два месяцы зрабіла больш для прэстыжу АРА й любові насельніцтва да арганізацыі, чым уся гадавая праца даставы пасылак.*

Дыктар. Уплыў адчувала і ўлада. У лістох у Маскву Нэйбах дакладваў пра добры ўраджай, адсутнасьць голаду і ўцекачоў, поўны парадак у даверанай яму губэрні, якому, аднак, існавала пагроза:

Неабходна спыніцца на палітычна шкодным моманце справы, які выяўляецца ў групуваньні вакол АРА яўна варожых, буржуазных элемэнтаў з магчымымі адсюль непажаданымі наступствамі. Прэзыдыюм Гомельскага губвыканкаму настойліва ставіць пытаньне аб ліквідацыі працы АРА ў Гомельскай губэрні.

Відэа. ([1], с.390). Аўтамабіль АРА

Дыктар. Канфлікты з губвыканкамам працягваліся, але чым далей ад Гомлю, тым прасьцей было знайсці агульную мову мясцовым уладам і амэрыканцам. Пасьля падарожжа ў Рагачоў, якое ледзь не каштавала пасажырам «Форду» жыцця, павятовы выканкам прыслаў афіцыйную просьбу ў гомельскую кантору АРА:

Дзіцячыя дамы Рагачова й навету патрапілі ў цяжкі стан: вострая нястача прадметаў першай неабходнасьці. Няма сукенак для дзяўчатак, абутку, гарнітураў для хлопчыкаў. Дзеці ня могуць наведваць школу. Расьце колькасьць захворваньняў. Становішча робіцца безвыходным. Патрабуецца хуткая й істотная падтрымка. Да рагачоўскага ліста быў прыкладзены сьпіс патрэбных рэчаў: паліто, блюзкі,

штаны, панталёны, кальсоны, абутак, зімовыя шапкі, прасьціны, ручнікі, наўлечкі, матрацы, коўдры, насыпкі...

Калі дапамога пачала паступаць у губвыканкаму зьявіўся новы аргумэнт: амэрыканская дапамога шкодная для тэкстыльнай прамысловасьці, бо зьнізіцца попыт на яе прадукцыю.

Дыктар. У канцы чэрвеня ў штаб-кватэры ў Маскве быў падпісаны «Агульны мэмарандум №80»:

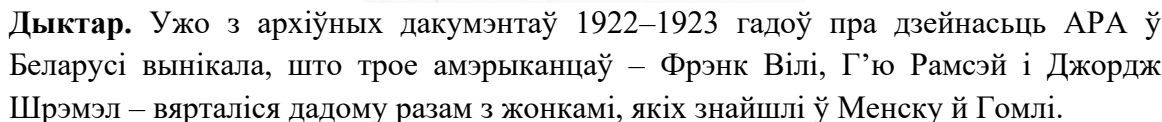
Гомельская акруга закрытая 21 чэрвеня. Пэрсанал прыбудзе ў Маскву 24 чэрвеня.

На ўспамін гомельскім уладам амэрыканцы пакідалі свае аўтамабілі. У сярэдзіне чэрвеня ўпаўнаважаны Драгунскі падпісаў акт прыёму, ацэнкі й перадачы тэхнікі ў гараж губвыканкаму:

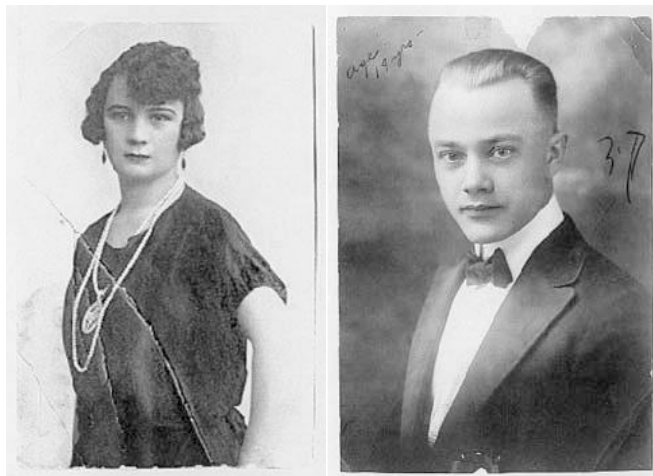
У наяўнасьці маюцца наступныя аўтамабілі: адзін грузавік сыстэмы «Ўайт», машына на хадзе, мае 35% зношанасьці, прадажная цана 2500 рублёў золатам. Два легкавыя аўтамабілі сыстэмы «Форд». Адна з машынаў на хадзе. Аўтамабілі маюць 65% зношанасьці. Максымальна магчымая прадажная цана 125 рублёў золатам кожная.

Гербэрт Гүвэр

Відза. ([1], С.420). Фота старонкі бюлетэня «Хто дзе ў АРА».

Відэа. Фота ([1], с.442)

Менскія дзяўчаты зьвярталі ўвагу на элегантнага джэнтэльмэна Джорджа Шрэмэла. ([1], С.445). Джордж не ўстаяў перад прыгажосцю 22-гадовай Ганны Пылкоўскай

Відэа. ([1], С.425). Фота старонкі бюлетэня з адрасамі АРАўцаў

Дыктар. Была інфармацыя, быццам кіраўнік Менскай акругі Чарлз Ўілабі ўсынавіў дваіх дзетак зь сіроцкага дому. Сустрэкаліся сьведчаньні, што кіраўнік Гомельскай акругі Джон Мэйтланд пазьней наведваў Беларусь. Бюлетэнь АРА друкаваўся больш за чатыры дзесяцігодзьдзі, апошні нумар выйшаў у 1965 годзе, калі памёр Гербэрт Гувэр.

Дыктар. А што ў Беларусі?

Звесткі пра АРА ў савецкіх энцыклапедыях з'явіліся ў 1926 годзе. Першая савецкая энцыклапедыя пад рэдакцыяй яшчэ не расстраляных камуністычных правадыроў Бухарына, Ларына, Радэка змясьціла вялікі, на ўсю старонку інфармацыйны артыкул пра дзейнасьць АРА – з падрабязнай статыстыкай, коштамі, відамі дапамогі, калярыйнасьцю рацыёнаў. 10 мільёнаў чалавек адначасова харчавалі амэрыканцы ў пік апэрацыяў. Гэта была першая й апошняя ў XX стагодзьдзі энцыклапедычная публікацыя пра АРА, дзе прыводзіліся факты.

Відэа. Тамы Энцыклапедыі

Праз два гады выйшла Малая савецкая энцыклапедыя. Артыкул «АРА» пачынаўся кароткай канстатацыяй: У Савецкай Расеі АРА працавала падчас голаду 1921. Дапамога, якую аказвала АРА, складалася з забесьпячэньня харчам, мэдыкамэнтамі й прадметамі першай неабходнасьці (гл. Голад). Затым ішло тлумачэньне: *Пад выглядам дабрачыннасьці АРА мела магчымасьць, разам з тым, садзейнічаць аслабленьню ў Амэрыцы крызісу збыту тавараў, якія былі нарыхтаваныя ў велізарных памерах для патрэбаў імперыялістычнай вайны.*

Арыгінальная тэза пра дапамогу амэрыканцаў самім сабе будзе паўтарацца ва ўсіх наступных энцыклапедыях і кнігах да канца XX ст. Другое выданьне Вялікай савецкай энцыклапедыі выйшла ў 1950 годзе – у ім АРА ператварылася ў палітычную арганізацыю для барацьбы з рэвалюцыйным рухам, вядзеньня выведкі, дапамогі белагвардзейцам. У энцыклапедычным артыкуле няма ні слова пра дапамогу галодным, затое шмат словаў пра шпіёнска-падрыўныя контрарэвалюцыйныя дзеяньні АРА й пра рашучы пратэст шырокіх масаў працоўных. Энцыклапедыі, якія выходзілі ў СССР у 1960–1970 гады, за часам Хрушчова й Брэжнева, паўтаралі высновы пра варожую дзейнасьць АРА. Пры Андропаве ратаваньне галодных было канчаткова перакваліфікаванае ў шпіёнска-дывэрсійную акцыю.

Відэа. ([1], С.450). Фота вокладкі кнігі «Дыверсія пад сьцягам дапамогі»

Дыктар. У 1985 годзе выдавецтва «Политиздат» выпусціла кнігу Аляксандра Палякова «Диверсія пад флагом помощи». У анатацыі гаворыцца: Аўтар гэтай мастацка-дакументальнай кнігі – былы чэкіст. Ён расказвае пра тое, як пад кіраўніцтвам ленінскай партыі органы ВЧК–ГПУ змагаліся са спробамі выкарыстаць у 20-я гады Амэрыканскую адміністрацыю дапамогі Расеі, якая галадала, для падрыўной дзейнасьці супраць маладой Рэспублікі Саветаў.

Наклад мастацка-дакументальнага твору – 300 тысяч асобнікаў.

У 1920-я гады ў Амэрыцы Гербэрт Гувэр чуў крытыку з другога боку – быццам амэрыканская падтрымка галодных праз АРА дапамагла большавікам выжыць і ўтрымаць уладу. У Беларусі пра АРА ня згадвалі. 12-тамовая Беларуская савецкая энцыклапедыя 1969 году й 4-тамовая Кароткая энцыклапедыя 1978 году АРА ігнаруюць.

Відэа. Тамы Беларускай Энцыклапедыі 1996г. Артыкул «АРА»

Дыктар. Праз тры чвэрці стагодзьдзя пасля ад’езду амэрыканцаў зь Менску, Віцебску й Гомлю, у 1996 годзе ў незалежнай Беларусі выйдзе новая Энцыклапедыя з артыкулам «АРА». У артыкуле «АРА» Беларуская энцыклапедыя піша: «Урадавая арг-цыя ЗША ў 1919–23 па аказанні харчовай і інш. дапамогі еўрап. краінам, што пацярпелі ў 1-ю сусв. вайну. Узначальваў Г. Гувэр. Фактычна выкарыстоўвалася для ўмацавання эканам. і паліт. пазіцый ЗША, стрымлівання рэв. руху ў Венгрыі, Румыніі, Балгарыі і інш. У 1921–22 аказала дапамогу ў час голаду ў Паволжы, на Украіне. У выніку канкурэнцыі з боку Англіі, Францыі і Італіі яе дзейнасць у Еўропе спыненая».

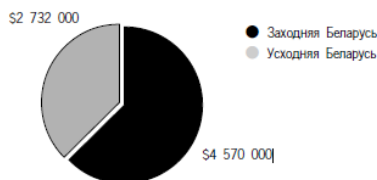
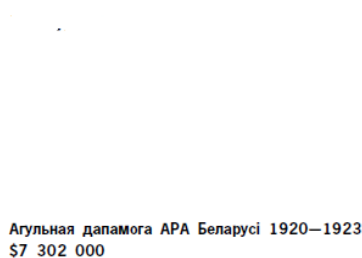
Сорамна гэта чытаць! Адзіны праўдзівы сказ – найкарацейшы, пра Гербэрта Гувэра. Астатнія чатыры - недакладнасьці, замоўчваньні й хлусьня. Беларусі ў артыкуле няма. XX стагодзьдзе для АРА ў Беларусі завершыцца зьнямелым маўчаньнем акадэмічнай нацыянальнай гістарыяграфіі.

Відэа. 6 том (кніга II) Энцыклапедыі гісторыі Беларусі, артыкул, прысьвечаны ААД

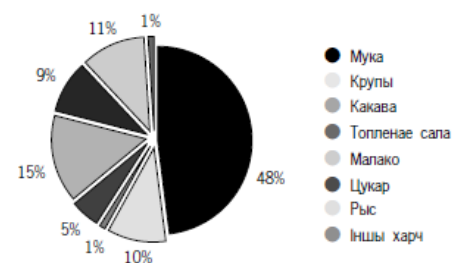
Дыктар. Толькі напачатку 2004 году ў Менску выйшаў з друку 6 том (кніга II) Энцыклапедыі гісторыі Беларусі (ЭГБ). Там упершыню зьявіўся артыкул, прысьвечаны ААД – так у выданьні скарачана называецца Амэрыканская адміністрацыя дапамогі. Падрабязны, пабудаваны на фактах нарыс аднаўляе гістарычную справядлівасьць і ўпершыню аддае належнае ролі АРА ў Беларусі. Удакладненьня патрабуюць хіба лічбы дапамогі. Гісторыю АРА пісалі самі араўцы. Гаралд Фішэр узначальваў гістарычны адзел арганізацыі і ў 1927 годзе выдаў кнігу

«Голад у савецкай Расеі, 1919–1923». Аднак Беларусі там адведзеныя пяць з паловай старонак – з пяцісот.

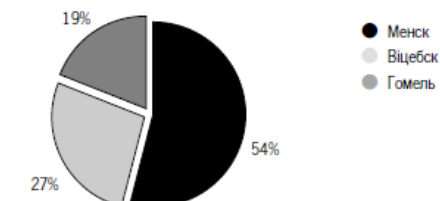
Відэа. Дыяграмы:

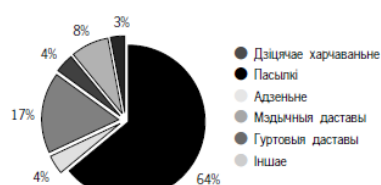
Менск, Віцебск, Гомель: віды харчу

Менск, Віцебск, Гомель: парэўнальны аб'ём дапамогі
\$2 732 000

Менск, Віцебск, Гомель: тыпы дапамогі

Менская, Віцебская, Гомельская акругі АРА:
статыстычная справаздача
(у мэтрычных тонах, дэлярах)

Акругі Віды дапамогі	Менск	Віцебск	Гомель	Вага, разам
Мука	2990,783	2148,284	1588,668	6727,735
Рыс	657,384	484,53	378,528	1520,442
Бабовыя	50,007	5,132	5,365	60,504
Крупы	656,992	407,373	253,189	1317,554
Топленае сала	339,441	236,179	150,145	725,765
Малако	968,987	675,198	466,164	2110,349
Какава	40,386	21,928	16,305	78,619
Цукар	547,588	396,219	275,218	1219,025
Іншы харч	47,386	34,296	17,608	99,29
Мыла	1,899	0	0,499	2,398
Адзеньне	39,759	31,806	23,037	94,602
Мэдычныя матэрыялы	484,000 (на тры акругі)			484,000
Вага, т	6824,612	4440,945	3174,726	14440,283
Кошт, USD	\$1464754	\$749015	\$518308	\$2732077

Відэа. ([1], С.464). Фота Гувэра з унукам.

**Гэрбэрт Гувэр другі: “Мой дзед уратаваў больш людзей,
чым хто калі за ўсю гісторыю сьвету”**

Дыктар. *Свабоды не бывае бяз памяці.*

Напярэдадні Калядаў 1953 году Гэрбэрт Гувэр выступаў на Радыё Свабода:

Гісторыя ўвесь час сьведчыць, што жыцццялюбныя нацыі нядоўга могуць утрымлівацца пад прыгнётам іншых народаў. Спроба ўтрымаць жыцццялюбныя народы Чэхаславаччыны, Польшчы, Румыніі, Вугоршчыны й Баўгарыі пад расейскім панаваньнем напэўна скончыцца правалам, як скончыўся правалам каляніялізм у іншых частках сьвету. У вялікіх народаў ніколі не памірае надзея й вера ў свабоду.

Відэа. *Бяз памяці не бывае свабоды.*

Відэа. А яшчэ ў драме Шэкспіра «Юлі Цэзар» ёсьць такія радкі: *«Няўдзячнасьць
раніць мацней за нож забойцы».*

Калі ўнуку Гэрбэрта Гувэра задалі пытаньне: Што дзеці і ўнукі людзей, якіх уратавала АРА, маглі б зрабіць сёньня, каб гэта зрабіла ягонага дзеда шчаслівым? – ён адказаў: – *Добрае пытаньне... Магчыма – рабіце, што можаце, каб людзі ўведалі – што зрабіў Гэрбэрт Гувэр.*

Відэа. Аляксандр Лукашук з кнігай «Прыгоды АРА ў Беларусі»

Дыктар. У 2005 годзе ў Бібліятэцы Свабоды выдадзена кніга Аляксандра Лукашукі «Прыгоды АРА ў Беларусі» – годны адказ на пажаданьне ўнука. У кнізе Лукашук зрабіў свой накід тэксту для энцыклапедыі свабоднай Беларусі.

Відэа. Бягучы радок.

Аляксандр Лукашук чытае: *Амэрыканская адміністрацыя дапамогі (АРА) – гуманітарная арганізацыя ЗША, створаная лютага 1919 пастановай прэзідэнта Вудра Ёйлсана, ад 1 жніўня заснаваная наоў як прыватная дабрачынная арганізацыя, ініцыятар і кіраўнік Гербэрт Гувэр; дзейнічала да 1923 у эўрапейскіх краінах, што пацярпелі ў першую ўсясьветную вайну й ад камуністычнага перавароту. Аказала найбольшую ў XX стагодзьдзі харчовую, мэдычную й інш. дапамогу насельніцтву Беларусі.*

У 1919–1922 на тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь (пад польскім кіраваньнем) працавалі: бюро дзіцячай дапамогі ў Менску, рэгіянальны офіс АРА ў Берасьці, акруговыя камітэты ў Ашмянах, Багданаве, Баранавічах, Бераставіцы, Ваўкавыску, Вялейцы, Горадні, Кобрыне, Лідзе, Наваградку, Нясвіжы, Пінску, Пружанах, Слоніме, Стоўбцах і іх ваколіцах. (Напр., у Наваградзкім павеце дзейнічала 86 пунктаў харчаваньня АРА.)

3 7560 пунктаў АРА больш за 1000 працавала на тэрыторыі этнічнай Беларусі. Насельніцтва Беларусі атрымала каля 15 тысяч 300 тон харчовай дапамогі на суму каля 3 мільёнаў 700 тысяч даляраў, а таксама адзеньня на суму каля 900 тысяч даляраў.

У 1922–1923 у Беларусі (на адміністрацыйнай тэрыторыі БССР і РСФСР) працавалі тры акругі АРА. Усяго паступіла звыш 14 тысяч 440 тон амэрыканскай дапамогі (у т.л. Менская акруга разьмеркавала 6 тысяч 825, Віцебская – 4 тысячы

441, Гомельская – 3 тысячы 175 тон) на суму больш за 2 мільёны 730 тысяч даляраў. Дастаўлена больш за 10 тысяч 110 тон харчовых пасылак коштам 10 даляраў кожная на агульную суму 1 мільён 732 тысяч даляраў (18,5% усіх пасылак АРА). Бясплатна выдадзена 988 тон харчовых рацыёнаў дзецям, хворым у шпіталях і ўцекачам. АРА апекавалася больш чым 300 дзіцячымі дамамі, апроч харчавання пастаўляла адзенне, абутак, мэдычныя матэрыялы. Спрыяла рэпатрыяцыі ўцекачоў, якія пакінулі Беларусь падчас першай усясьветнай вайны. Пастаўлена санітарнае абсталяваньне, арганізавана харчаваньне й мэдычная дапамога ў канцлягеры ўцекачоў Козырава (найбуйнейшы на той час у свеце). Праведзена вакцынацыя больш за 1 мільён чалавек. Мэдыкамэнты, матэрыялы санітарыі й абсталяваньне агульнай вагою 484 тоны, кошт якіх перавысіў 470 тысяч даляраў, атрымалі больш за 300 мэдычных устаноў. Мэдычная праца АРА засьцерагла ад эпідэміі тыфусу Беларусь і Польшчу. Надавала мэтавую дапамогу творчай і навуковай інтэлігенцыі (у т.л. Я.Купалу, Я.Коласу, У.Ігнатоўскаму, Л.Рэжэцкай і інш.), настаўнікам, лекарам, сьвятарству. Праводзіла асьветніцкую працу, паставіла інструмэнты й прыборы для мэдычнай клінікі й прыродазнаўчых факультэтаў Беларускага дзяржаўнага ўнівэрсытэту, навучальных устаноў Віцебску; былі арганізаваныя курсы ангельскай мовы. Агулам у 1920–1923 дастаўлена дапамогі насельніцтву Беларусі (у сучасных межах) вагою больш за 30 тысяч тон на суму каля 7 мільёнаў 200 тысяч даляраў.

Жыхары Беларусі выказвалі АРА шматлікія падзякі. Камуністычныя ўлады чынілі перашкоды замоўчвалі й хлусілі. Некаторыя мясцовыя супрацоўнікі АРА былі ўнесеныя ў чорныя сьпісы, абвінавачаныя ў шпіянажы й рэпрэсаваныя.

Дзейнасьці АРА ў Беларусі прысьвечана сталая экспазыцыя Нацыянальнага гістарычнага музэю, імя Г.Гувэра носяць пляцы й вуліцы ў Менску, Віцебску, Гомлі, Горадні, Беразьці ды ў іншых гарадох і мястэчках.

Дыктар. Так будзе.

Дыктар. Гэты фільм – наступны крок у адраджэньні гістарычнай справядлівасьці.

Фільм прысьвячаецца:

Гербэрту Гувэру і грамадзянам Злучаных Штатаў Амэрыкі супрацоўнікам АРА ў Беларусі:

Джону Айкеру,

Рэйманду Брэндру,

Фрэнку Вілі,

Доналду Гардзі,

Ралфу Герцу,

Доналду Ліндсэю,

Джону Макмілану,

Джону Мэйтланду,

Г'ю Рамсэю,

Эдварду Рэмі,

Сэдрыку Сьміту,

Чарлзу Ёілабі,

Джорджу Шрэмэлу

Відэа. ([1], С.97) Фота. Менскія араміды зь мясцовымі супрацоўнікамі канторы АРА: закінуўшы нагу на нагу, у цэнтры сядзяць на крэслах (зьлева направа): лекар Фрэнк Вілі, лекар Ралф Герц, першы кіраўнік акругі Доналд Гардзі. Чацьверты амэрыканец, магчыма, намесьнік кіраўніка акругі Сэдрык Сьміт альбо другі кіраўнік акругі Чарлз Ёілабі

Дыктар. *Бяз памяці не бывае свабоды.*

Выкарыстаныя крыніцы:

1. Бежанства 1915 года. Беласток. 2000 г. Выдавецтва/ друкарня: Podlaska Spółdzielnia PHU, Białystok ISBN: 83-911514-4-1
2. http://novychas.by/poviaz_casou/haryzont_byu_cyrvony_ad_palaju/
3. <http://www.hoover.org/research/herbert-hoovers-grand-parade-warsaw>
4. <http://www.radyjo.net/4/91/Artykul/175912>

Leon Karpovich: Thank you, America! The script of the documentary TV film. (webzine “Kultura.Natsyja”, issue 33, April 2024, 160-225, www.sakavik.net)

Abstract. This unique material is about the largest and most forgotten humanitarian action of the 20th century, which was carried out by the American Relief Administration (ARA) under the leadership of Herbert Hoover in 1920-1923. This is a story about thirteen Americans who fed the hungry, treated the sick, took care of refugees and orphans in Belarus, overcoming resistance from the Cheka and the communist government. Three of them found their lovers in Belarus and married them. Everyone kept the memory of Belarus after returning home to the United States of America... The article contains many documentary materials and pictures.

Лявон Карповіч: Спасібо, Амерыка! Сцэнарыі дакументальнага тэлефільма. (взб-журнал «Культура. Нацыя», № 33, апрель 2024, 160-225, www.sakavik.net)

Аннотацыя. Этот уникальный материал рассказывает о самой крупной и самой забытой гуманитарной акции XX века, которую провела Американская администрация помощи (АРА) под руководством Герберта Гувера в 1920-1923 годах. Это история о тринадцати американцах, которые кормили голодных, лечили больных, заботились о беженцах и сиротах в Беларуси, преодолевая сопротивление ЧК и коммунистического правительства. Трое из них нашли своих возлюбленных в Беларуси и поженились. Каждый из них хранил память о Беларуси после возвращения домой в Соединенные Штаты Америки... Статья содержит много документальных материалов и фотографий.